

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a literární vědy

Diplomová práce

Jana Faulknerová

Jan Zahradníček a jeho tvorba v období 40. a 50. let 20. stol.

Jan Zahradníček and his poetry in the 1940 – 1950s

Praha 2011/2012

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Wiendl, Ph.D.

Poděkování

Děkuji vedoucímu této diplomové práce doc. PhDr. Janu Wiendlovi, Ph. D. za cenné rady a připomínky, a především za jeho ochotu a čas, který mé práci v průběhu jejího vzniku věnoval. Dále bych ráda poděkovala také své rodině, přátelům a známým, kteří mi byli oporou.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů, které jsem řádně citovala. Prohlašuji, že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30.08.2012

Jana Faulknerová

Abstrakt

Práce se zabývá tvorbou Jana Zahradníčka v období 40. a 50. let 20. stol., konkrétně sbírkami Rouška Veroničina, La Saletta, Znamení moci, Dům strach a Čtyři léta. Cílem diplomové práce je ukázat výlučnost a specifika těchto sbírek. Práce rozebírá uvedené sbírky po stránce kompoziční, rytmičké a motivistické a sleduje jejich jednotlivé transformace. To vše s přihlédnutím k historickému kontextu doby, ve které tato díla vznikala. Na závěr představuje Zahradníčkovu vězeňskou poezii jako specifický, nekontextový žánr, který nemá v české literatuře obdoby.

Klíčová slova

Jan Zahradníček, spirituální poezie, kompozice, čas, prostor, motiv, historický kontext

Abstract

The thesis is focused on the creation of Jan Zahradníček in the 40th and 50th years of 20th century, namely collections of Rouška Veroničina, La Saletta, Znamení moci. Dům strachu and Čtyři léta. The aim of this thesis is to show exclusivity and specifics of these collections. The thesis analyzes the collection in the terms of composition, rhythm and motive, and monitors their individual transformations. All with taking into account the importance of historical context of the period in which these works were created. At the end we present prison Poetry of Zahradníček as a specific, non-contextual genre that does not have analogues in Czech literature.

Keywords

Jan Zahradníček, spiritual poetry, composition, time, space, historical context.

OBSAH

1	ÚVOD.....	8
2	HISTORICKÉ SOUVISLOSTI.....	9
2.1	Poválečné období	9
2.2	Literární spolky a sdružení.....	10
2.3	Literatura po únoru 1948.....	11
3	OSOBNOST JANA ZAHRADNÍČKA.....	14
3.1	Dětství a dospívání.....	14
3.2	Literární začátky.....	14
3.3	Šéfredaktorem Akordu	15
3.4	Tvorba Jana Zahradníčka	16
3.5	Zahradníčkovy působení po roce 1945	17
3.6	Vykonstruovaný proces.....	18
4	SPIRITUÁLNÍ POEZIE	19
4.1	Definice pojmu spirituální poezie	19
4.2	Kritéria spirituality	19
4.3	Situace v českém prostředí.....	20
5	VELKÁ TRIÁDA SBÍREK.....	22
5.1	Rouška Veroničina	22
5.1.1	Kompozice	22
5.1.2	Změna poetiky	23
5.1.3	Motivy.....	24
5.1.4	Otázka časoprostoru.....	28
5.1.5	Obraz přírody	29
5.1.6	Básnické prostředky.....	31
5.1.7	Shrnutí.....	34

5.2	La Saletta.....	35
5.2.1	Výstup na La Salettu.....	36
5.2.2	Interpretace skladby.....	41
5.2.3	Otázka jazyka.....	43
5.2.4	Co říkají kritici.....	44
5.2.5	Shrnutí.....	45
5.3	Znamení moci.....	47
5.3.1	Rozbor sbírky.....	47
5.3.2	Interpretace skladby.....	51
5.3.3	Otázka časoprostoru.....	53
5.3.4	Obraz přírody.....	54
5.3.5	Otázka duality.....	55
5.3.6	Funkce příběhu.....	57
5.3.7	Básnický jazyk, jeho specifika.....	58
5.3.8	Co říkají kritici.....	61
5.3.9	Shrnutí.....	63
6	VĚZEŇSKÉ SBÍRKY.....	64
6.1	Dům Strach.....	64
6.1.1	Kompozice.....	65
6.1.2	Otázka prostoru.....	65
6.1.3	Otázka času.....	67
6.1.4	Motivy.....	67
6.1.5	Obraz přírody.....	70
6.1.6	Básnické prostředky.....	71
6.2	Čtyři léta.....	73
6.2.1	Kompozice.....	73

6.2.2	Motivy.....	74
6.2.3	Otázka časoprostoru.....	76
6.2.4	Symbolický návrat tvůrce	77
6.2.5	Shrnutí:.....	78
7	ZÁVĚR.....	80
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	81
8.1	Prameny.....	81
8.2	Sekundární literatura	81
8.3	Korespondence a vzpomínky	82
8.4	Slovníková literatura	83

1 ÚVOD

V české literatuře existuje mnoho autorů, jejichž jména se v průběhu dějin staly neznámými. Důvody jsou různého typu. Buď jejich díla neuspěla v konkurenčním boji, a následkem toho upadla v zapomnění, nebo naopak byla záměrně odstraněna pro svůj nevhodný obsah. S díly zmizeli i sami jejich autoři.

To je bezesporu příklad i Jana Zahradníčka, moravského básníka, překladatele, esejisty a novináře v jedné osobě, kterého dnes zná jen málo lidí z české populace. Při tom Jan Zahradníček patřil a trůfáme si říci, že i nadále patří k vrcholným básníkům české literatury 20. století. Ve třicátých letech se jeho doménou stala přírodní lyrika. Postupem času si svým životním postojem, názory a tvorbou vysloužil také zařazení ke spirituálním autorům.

Cílem této práce je představit Zahradníčkovu tvorbu v období 40. - 50. let 20. století. Na samém začátku se stručně seznámíme se situací v poválečném Československu, s důrazem na klima panující v literární oblasti. Poté zmíníme jednotlivé události v životě Jana Zahradníčka. Následně se budeme věnovat samotnému vymezení pojmu spirituální poezie, jak ho vidí literární tradice, a co o poezii soudí sám Jan Zahradníček.

Hlavní částí naší práce jsou interpretace vybraných sbírek. Tyto interpretace jsou rozděleny podle období vzniku jednotlivých sbírek. První část tvoří triáda sbírek *Rouška Veroničina – La Saletta – Znamení moci*. Další část rozborů představují vězeňské sbírky *Dům Strach* a *Čtyři léta*. Rozebereme si zmíněné sbírky z hlediska jejich kompozice, básnického jazyka, prostoru, času a dalších kritérií, které vzniknou během našich interpretací. V této části práce se opíráme o teoretická východiska předních znalců díla Jana Zahradníčka.

Na závěr zhodnotíme výsledky našeho poetického bádání a pokusíme se navrhnout další možné směry, které by mohly vést ke konkrétnějším interpretacím Zahradníčkova díla.

2 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

2.1 Poválečné období

Nejen literatura, ale i všechna další kulturní odvětví, se musela postupně vyrovnávat s novými principy, které přineslo poválečné uspořádání společnosti. Centralizace, regulace trhu, plánování výroby a spotřeby a jiná další opatření se staly nezbytným předpokladem pro vytvoření silné a samostatné společnosti s kvalitní kulturou.¹

Již pár týdnů po skončení války bylo jasné, že plné obnovení předválečného stavu společnosti a jejích poměrů není reálné. Vliv Sovětského svazu v oblasti střední Evropy vzrůstal a Československo se rozhodlo tento proces a změny s ním spojené plně respektovat. Česká společnost byla plná naděje a víry v novou a lepší společnost, takže se jí propojení klasických demokratických ideálů se socialistickými principy jevilo jako přirozené a nezbytné pro další vývoj státu.

Pro literaturu toho období dějin představuje přesun od estetiky k politice. Umělci se toužili podílet na novém uspořádání společnosti, a tak spisovatelé převzali role nositelů a tlumočnicků politických idejí. Byl zřízen titul národního umělce, který každoročně udělovala vláda a jehož udělení doprovázela nemalá finanční odměna.

Přes počáteční nadšení brzy došlo k zápasu o další politický vývoj. Půjdeme cestou sovětského typu nebo aplikujeme model západního pojetí demokracie? Tato otázka byla neustále přetřásána v dobových polemikách i v diskusních fórech. Ferdinand Peroutka² danou situaci okomentoval v článku nazvaném Tvoř, umělče: „*V literatuře nyní daleko nepanuje takový radostný vzruch, takové opojení tvořivosti a vynalézavosti jako po první světové válce. Netřeba být ctitelem směrů a -ismů, ale lepší jsou poměry a -ismy, než mrtvo [...] Více se politizuje a reprezentuje, než tvoří.*“³

Dne 5. dubna 1945 byl v Košicích vyhlášen tzv. Košický vládní program.⁴ Za východisko pro budování poválečného Československa byly uznány socialistické principy Sovětského svazu. Valná část společnosti na tento fakt reagovala pozitivně, neboť nebyla schopna plně definovat a představit si, co se přesně pod pojmem socialismus skrývá.

¹ JANOUŠEK, Pavel, a kol. Dějiny české literatury 1945-1989. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008, s. 9 - 91

² Ferdinand Peroutka (* 6. 2. 1895 – † 20. 4. 1978) byl český publicista, politik, dramatik a prozaik.

³ (Dnešek 1946, č. 8)

⁴ Oficiální název zněl Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků.

Košický program vyzníval otevřeně proti německému obyvatelstvu. Byli potrestáni zrádci i kolaboranti. Němci byli odsunuti do okupačních zón v Německu a Rakousku.⁵ Na druhé straně byla zřetelně propagována slovanská kultura, zvláště pak ruská a sovětská.

Změna režimu se odrazila i na knižním trhu, který měl být žánrově i tematicky vyvážený a měl zabraňovat hodnotovým propadům. Vydávání knih mělo sloužit potřebám národního celku. Jednotlivé knižní tituly byly schvalovány publikačním odborem ministerstva informací vzhledem k jejich literární a poznávací hodnotě. Od 4. června 1945 nesměla být v českých zemích vytištěna žádná kniha bez předběžného povolení. Cílem regulace bylo především podpořit domácí uměleckou tvorbu a vytlačit z knižního trhu tzv. literární brak. Literatura se stala předmětem manipulace. Náklady literárních děl byly zvyšovány nebo snižovány na základě dobových měřítek.

Regulačním opatřením se nevyhnula ani oblast časopiseckého a novinového tisku, počínaje 26. říjnem 1945 byla pozastavena činnost všech stávajících periodik (mimo těch, jež vydávaly povolené politické strany). O jejich obnovení musely redakce opakovaně žádat.⁶

2.2 Literární spolky a sdružení

Nejvlivnější literární organizací, sdružující okolo 1 200 členů, byl Syndikát českých spisovatelů. Svým členům zajišťoval nejen finanční zabezpečení, ale i cestovní a pracovní stipendia. Kromě toho organizoval i návštěvy zahraničních literátů. Na pozvání Syndikátu tak zavítal do Československa např. André Breton, Thomas Mann nebo T. S. Eliot.⁷

Na počátku roku 1946 byli někteří členové ze Syndikátu vyloučeni (Jan Grmela, Miloš Hlávka, A. J. Kožíšek a další) ostatním byla pozastavena činnost (František Kožík, Václav Renč aj.). Nejmírnějším trestem byla důtka. Tu si vysloužil např. Miroslav Epl, Jan Zahradníček nebo Olga Srbová.

Ačkoli měl Syndikát výlučné postavení mezi ostatními uskupeními a těšil se přízni vlády, přesto i on musel řešit rozepře a protichůdnost názorů jednotlivých členů. Vznikaly

⁵ Odsun probíhal v letech 1945 – 1946 a byl ukončen dodatečným odsunem v letech 1947 - 48.

⁶ JANOŠEK, Pavel, a kol. Dějiny české literatury 1945-1989. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008, s. 9 - 91

⁷ JANOŠEK, Pavel, a kol. Dějiny české literatury 1945-1989. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008, s. 9 - 91

nejrůznější polemiky a články o tom, jak by mělo vypadat nové umění. Ostré kritice byli vystaveni především katoličtí autoři. Katolismus byl pokládán za konzervativní a historicky dávno překonaný směr, který zklamal české obyvatelstvo a nikdy nesouhlasil s názory většiny. Na přelomu let 1945 – 46 vyšla řada článků bojujících za vyloučení některých katolických autorů z české kultury. Například Jindřich Chalupecký⁸ píše proti katolickým autorům toto: „*Jsou ještě jiná zaměstnání než v redakcích, divadlech, nakladatelstvích a ministerstvech. Nechceme proto, aby šli kopat uhlí. Jenom říkáme, že by nám bylo volněji, kdybychom se už nemusely nikdy s nimi a s jejich jmény setkat.*“⁹

Obhajoby katolických spisovatelů se ujal Timotheus Vodička¹⁰ svým příspěvkem v Akordu¹¹: „*Věděli, že první podmínkou k řádnému ozdravení je řádné poznání chyb; proto prováděli zpytování národního vědomí. Dělali to tak, jak a kde to bylo možno; a dělali to tehdy oni jediná. Neříkáme, že to všichni dělali stejně dokonale a bez chyb. Ale dělali to tehdy, když to nedělal nikdo jiný, a drželi svou linii i ve chvíli, kdy byly činěny pokusy jejich hnutí zneužít. Mezi těmi, kdo takto drželi linii, byli i ti čtyři, proti nimž se teď vede kampaň; a nikdo, kdo je zná a kdo sledoval jejich činnost, nemůže tvrdit, že by jejich vůdčím motivem bylo něco jiného než láska k vlasti a snaha prospět národu k mravní obrodě ve chvíli těžkého otřesu.[...] jsou obviňováni za to, že zůstali věrni a pomáhali svému národu ve chvíli rozvratu, jako mu byli věrni a pomáhali mu v době předchozí.*“¹²

2.3 Literatura po únoru 1948

V únoru 1948 došlo k převratu, při kterém se komunistům po třech letech jejich působení podařilo ujmout vlády. Záhy se ukázalo, že nastolený režim ovlivní zásadním způsobem všechny složky týkající se kultury. Komunistická strana neváhala použít jakékoliv prostředky proti svým případným odpůrcům nebo nepřátelům režimu. Přibývalo nařízení plných nejrůznějších opatření týkajících se hospodářství, politiky a společenského života.

⁸ **Jindřich Chalupecký** (*12. 2. 1910 – † 19. 6. 1990) byl výtvarný a literární teoretik a kritik, esejista, překladatel.

⁹ (Listy 1946, č. 2)

¹⁰ **Timotheus Vodička** (*16. 9. 1910 – † 12. 5. 1967) byl esejista, literární kritik, překladatel a editor. Přispíval do četných, především katolických, časopisů – Akord, Vyšehrad, Poesie, Listy pro umění a kritiku.

¹¹ Akord – katolicky orientovaný měsíčník. V daném období vycházel v Brně pod vedením Jana Zahradníčka.

¹² (Akord 1947, č. 13)

Této ideologické očistě se nevyhnula ani literární sféra. Již 26. února 1948 bylo rozpuštěno Sdružení kulturních organizací. Záhy na to 28. února byla pozastavena činnost spolku Kruhu českých spisovatelů. Komunisté si byli vědomi faktu, že si musí udržet své stávající pozice a získat srdce lidu. To vedlo k tvrdé cenzuře, při které neustále probíhaly kontroly ve všech tiskárnách i nakladatelstvích. Ušetřeny nebyly ani zásilky publikací ze zahraničí. Nežádoucí knihy byly na místě zabavovány.

Nátlaku a změně se neubránily ani existující periodika. Nebylo již možné podávat čtenářstvu obraz diferencovaného kulturního života, ale za každou cenu musely být naplněny komunistické představy, které v umění viděly jen pouhý nástroj k výchově občana. Vlivem těchto událostí byla řada periodik zastavena. Na jejich místě vznikaly nové, režimu vyhovující tiskoviny.

Naproti tomu Syndikát českých spisovatelů jen upevnil svoji výjimečnou pozici. Od roku 1948 převzal dohled i nad literární činností na Moravě. Tamější Sdružení moravských spisovatelů, stejně jako Moravské kolo spisovatelů¹³ zaniklo. Syndikát se tak postupně stával jediným literárním sdružením, jehož úkolem bylo manifestovat jednotný a loajální postoj svých členů vůči potřebám společnosti.¹⁴

V březnu r. 1948 byl Syndikát propojen se Spolkem slovenských spisovatelů, a stal se tak jedinou celostátní institucí nazvanou Svaz československých spisovatelů.¹⁵ Ze všech členů dřívějšího Syndikátu přešla do nové instituce asi jen šestina osob. Členové se zavázali, že svoji literární tvorbou přispějí k budování naší nové vlasti a budou usilovat o nastolení celosvětového míru. V čele nové organizace stanul Jan Drda. Jako svazový časopis začal být vydáván měsíčník Nový život. Knižní vydání jednotlivých děl převzalo nově vzniklé nakladatelství Československý spisovatel.¹⁶

Avšak ani členové Svazu československých spisovatelů nesdíleli jednotný přístup k literární tvorbě. Problém působil i fakt, že nově nastolený režim nechtěl připustit žádné uvolnění v oblasti literatury. Spisovatelé měli být posuzováni podle toho, jak svými díly podporují a naplňují ideály komunistické strany.

¹³ První literární spolek na Moravě, založený již v roce 1912. Propagoval a rozvíjel českou kulturu na Moravě.

¹⁴ JANOUŠEK, Pavel, a kol. Dějiny české literatury 1945-1989. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008, s. 9 - 91

¹⁵ Ustavující sjezd se konal ve dnech 4. – 6. března 1949.

¹⁶ Vzniklo sloučením firem Fr. Borový, F. Topič, Nakladatelské družstvo Máje a Evropský literární klub.

Literatura té doby by se dala rozdělit do třech oblastí:

- 1) Literatura oficiální - zahrnuje komunistické autory, kteří propagují režim a oslavují ho, jako Vítězslav Nezval, František Halas, Konstantin Biebl a další. Na druhé straně sem patří i autoři apolitičtí, kteří se snaží vyhýbat politickým tématům.
- 2) Literatura exilu - mezi spisovatele a básníky, kteří emigrovali a nadále tvořili v exilu, patří např. Ivan Blatný, Jan Čep, Zdeněk Němeček nebo Jiří Voskovec.
- 3) Literatura samizdatu - její autoři se rozcházelí s nově nastoleným režimem, a proto byli zakázáni. Publikovali tedy svá díla v samizdatových edicích nebo v cizině.

Zvláštní oblast představuje katolická literatura, která byla režimem zakázána a jejíž autoři byli trnem v oku komunistickým představitelům. Řada z nich se stala obětmi vykonstruovaných procesů, v nichž se komunisté zbavovali nepohodlných lidí. Vynesené rozsudky byly vysoké, vyskytly se i případy trestu smrti.¹⁷

Jednou z obětí těchto monstrprocesů se stal i básník, esejista a překladatel v jedné osobě, Jan Zahradníček.

¹⁷ Za všechny jmenujme známý případ Milady Horákové nebo Závěše Kalandry, kteří byly popraveni dne 27. června 1950 v pankrácké věznici v Praze za údajnou velezradu a protistátní špionáž.

3 OSOBNOST JANA ZAHRADNÍČKA

3.1 Dětství a dospívání

Jan Zahradníček se narodil 17. ledna 1905 v Mastníku, okres Třebíč, jako v pořadí dvanácté dítě Tomáše Zahradníčka a Antonie Lorencové. Pokřtěn byl jménem Jan Alois a jeho křestním patronem se stal sv. Jan Zlatoústý.¹⁸ Pocházel ze sedláckého rodu. Když byl Janovi asi rok a půl, prodělal těžký úraz. Spadl z půdy otvorem, kudy se podávalo vidlemi nahoru seno. Následkem pádu, nedostatečné lékařské péče a špatné výživy se u něj vyvinula kyfaskolióza páteře, při níž se mu zbortil trup do dvou vypouklin na zádech a na prsou, a vytvořilo se mu tzv. plicní srdce.¹⁹

Janův otec, ačkoli vlastnil asi 15 ha půdy a hospodářství, nepatřil mezi zámožné občany. Po svém otci převzal místní hospodu a malý Jan mu často v živnosti vypomáhal, neb vzhledem ke své tělesné vadě musel být ušetřen vykonávání těžkých prací. Navštěvoval obecnou školu ve Starči u Třebíče, po jejím absolvování nastoupil na reálné gymnázium v Třebíči. Maturoval s vyznamenáním a dále se rozhodl pokračovat ve studiu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, obor germanistika. Slavnostní imatrikulace proběhla 15. prosince 1926. Přednášky a semináře si zapsal u významných profesorů jako Wiengart, Zich, Tille, Šalda, Fisher a další. Toto studium ale nedokončil, pouze složil nižší a vyšší knihovnickou zkoušku. Během svého pobytu v Praze získal mnoho přátel v okruhu mladých spisovatelů²⁰. Zvláště velké a ryzí přátelství ho pojilo s Františkem Halasem. Po jistou dobu spolu i bydleli.²¹

3.2 Literární začátky

Svoji literární kariéru začal již na gymnáziu, kdy mu v pražském Studentském časopisu otiskli dvě básně – „*Slabému srdci*“ a „*Píseň žebráka*“. Sám Otokar Březina pozval Zahradníčka k sobě na návštěvu po jejich přečtení. K setkání došlo ale až v létě roku 1925,

¹⁸ Latinsky Chrystosom, toto jméno používal Zahradníček jako občasný pseudonym.

¹⁹ Lékařský termín pro srdce, které pracuje téměř ve vodorovné poloze.

²⁰ Mezi ně patřil František Halas, Jaroslav Seifert, Josef Hora, Vladimír Holan, Václav Palivec, Václav Černý a další lidé uměleckého zaměření. Scházeli se pravidelně ve vinohradské kavárně Flora.

²¹ ROTREKL, Zdeněk. Skrytá tvář české literatury. V Brně: Blok, 1991, s. 147-162

neb Zahradníček se ostýchal přijít. Problém přílišné plachosti Zahradníčka provázel i nadále, hovory i básně se z něj musely dobývat. Počátkem roku 1927 mu vyšly další dvě básně „*Jed*“ a „*Západ*“ v revui Sever a východ redigované Josefem Knapem. V prosinci 1927 vychází další báseň „*Průchod*“ ve Tvaru. Následující rok přidává ještě báseň „*Hodiny*“ a „*Kašpar Hauser*“ a podílí se na spolupráci s revue Tvar. Další básně Zahradníčkovy vyšly v Arších, a sice „*Poetika*“, „*Domov*“ a „*Má podoba*“. Josef Florián mu v r. 1929 nabídl redaktorství Archů²², avšak vše se zkomplikovalo jeho náhlou smrtí, Zahradníček si sám na tuto práci netroufal.²³

Od roku 1936 žil převážně v Uhřínově u Velkého Meziříčí. Ubytování mu zprostředkoval básník Jan Dokulil, s nímž se Zahradníček během války podílel na ilegálním ukrývání rodinných příslušníků generála Ludvíka Svobody.²⁴

3.3 Šéfredaktorem Akordu

Od roku 1940 šéfredaktoval revui Akord, do které již dříve pravidelně přispíval. Akord byl katolicky orientovaný měsíčník, který kladl důraz na tradiční křesťanské hodnoty a ideály. Zahradníček a okruh jeho přispěvatelů zde otevřeně vystupovali proti společenským a politickým trendům doby. Své studie zde kromě starších autorů publikovala i řada mladších básníků jako např. Jan Kameník, Vladimír Vokolek, Zdeněk Rotrekl, Emanuel Frynta, František Daniel Merth, Klement Vobořák, Josef Jelen a mnozí další. Do obsahu byly navíc často zařazovány překlady ze zahraniční poezie anglické, italské, polské, novořecké aj. Z prozaiků do listu přispíval Jan Čep, Robert Konečný, Jakub Deml a další. Své nezastupitelné místo zde měly především rozsáhlé literárně-kritické a literárně-historické studie a polemiky vycházející z pera Miloše Dvořáka, Bedřicha Fučíka, Timothea

²² Archy – sborníkové edice vydávané ve Staré Říši na Moravě. V letech 1926 – 1941 pod vedením Josefa Floriana, později v letech 1945 – 1948 edici převzal jeho syn Josef Václav Florian. Jednotlivé edice programově směřovaly k restituci tradičních náboženských hodnot jako základu pro všestrannou společenskou obrodu. Kromě poezie zde vycházely teologické a filozofické příspěvky, kázání, modlitby, překlady a dobové komentáře. Mezi časté přispěvatele patřil např. Vladimír Vokolek a Bohuslav Reynek

²³ ROTREKL, Zdeněk. Skrytá tvář české literatury. V Brně: Blok, 1991, s. 147-162

²⁴ Ludvík Svoboda (1895 – 1979) československý generál a politik. Během druh světové války vedl 1. československý armádní sbor na východní frontě.

Vodičky, Oldřicha Králíka a Rudolfa Černého. V červnu roku 1944 byla činnost Akordu pozastavena. Svého obnovení se list dočkal až v říjnu roku 1945.²⁵

V témže roce došlo ke sňatku Jana Zahradníčka s Marií Bradáčovou, rodačkou z Uhřínova, které básník věnoval sbírku *Pod bičem milostným* z roku 1944. Spolu se přestěhovali do Brna, kde Zahradníček získal práci jako redaktor nakladatelství Brněnské tiskárny.

Kromě básnictví se Zahradníček věnoval také překladům, z básníků to byl např. Rainer Maria Rilke, Paul Claudel, Stefan Georg a další. Z prozaiků Thomas Mann, Gertrud von Le Fort aj. Jeho největším překladatelským počinem byl pravděpodobně překlad Dantovy Božské komedie, na které spolupracoval společně s Otto Františkem Bablerem po převratu roku 1948, kdy nevycházel Akord a vydavatelství Brněnské tiskárny bylo zrušeno.

3.4 Tvorba Jana Zahradníčka

Jeho tvorba by se dala rozdělit do 5 etap²⁶:

První etapa začíná v roce 1930, kdy Zahradníček debutuje se svoji básnickou sbírkou *Pokušení smrti*. Zde je patrná stylizace do mladého muže uvězněného ve zdeformovaném těle, který se vyznává ze svého tragického životního pocitu. Vedle definování svého Já jsou pro tyto sbírky charakteristické motivy bolesti, neustálé přítomnosti smrti a neutuchající bolesti. Tím mají blízko ke sbírkám Františka Halase nebo Viléma Závady. V druhé knize básní s názvem *Návrat*, z roku 1931, své zoufání obrací k Bohu, co by pramenu jistoty. Básník již není tak tragicky sám, nastává fáze meditace.

F. X. Šalda okomentoval jeho básnické počátky takto: „*Není pochyb, že Zahradníčkem vstoupil do české poezie Někdo. Opravdový básník vyhraněného charakteru...*“²⁷

V pořadí druhá etapa Zahradníčkovy tvorby zahrnuje sbírky *Jeřáby* (1933), *Žíznivé léto* (1935) a *Pozdravení slunci* (1937). V těchto sbírkách je ještě více patrný Zahradníčkův

²⁵ Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>

²⁶ PUTNA, Martin C. Česká katolická literatura v kontextech, 1918-1945. Vyd. 1. Praha: Torst, 2010, s. 945

²⁷ Šaldův zápisník IV/ 1931-1932, s. 308

literární vzor – Otokar Březina. Dochází zde k proměně poetiky. Básník si je vědom faktu, že nemůže naplno žít sám někde v ústraní, ponořený v modlitbách, ale pouze ve společenství. Raduje se ze světa, ze všeho, co ho obklopuje, pečlivě vnímá své okolí. Sbírky jsou plné barev, nejrůznějších vůní, chutí. Básník je fascinován rodnou krajinou, kterou detailně popisuje. Objevuje se stěžejní motiv domova. Vše plyne podle Božího řádu.

Třetí etapu tvoří básnické knihy *Korouhve* (1940), *Svatý Václave* (1946) a *Stará země* (1946). Básník buduje svou ideu češství na svatováclavské tradici. V dobách ohrožení českého národa upíná svůj zrak k odvěkým patronům české země a prosí je o milost. Neboť ve válce nespátňuje žádnou obrodu, ale přijímá ji jako Boží trest. Zároveň zlořečí těm, kteří brojí proti českému národu, nebo nesdílí jeho katolickou identitu.²⁸

Tyto první tři etapy Zahradníčkovy tvorby do roku 1948 odpovídají vývoji spirituální poezie v české literatuře.²⁹

3.5 Zahradníčkovy působení po roce 1945

Počínaje rokem 1945 začala Komunistická strana naplňovat své předválečné záměry o vyloučení nepohodlných lidí z české kulturní scény. Jan Zahradníček a mnozí další se stali terčem ostré kritiky. V konkrétním případě Jana Zahradníčka se jednalo o jeho článek, publikovaný 15. října 1938 v týdeníku *Obnova*, v němž reagoval na podepsání Mnichovské dohody bez účasti zástupců československého lidu. Obrací se k lidu a vypočítává mu důsledky, které z oné dohody plynou. „*Po dvaceti letech bezstarostných ztřeštěností národa vítězného přes noc jsme se stali národem poraženým. Může-li někdo, ať se utěšuje tím, že jsme byli poraženi bez bitvy, pouhou zákeřností diplomatů, zradou zelených stolů, temným čachrováním, ale pro nás porážka je porážka, a hanba je hanba. A nyní, když se na tebe se všech stran valí svými kalnými proudy, lokej, národe, plnými doušky, opájej se jí až do morku kostí!*“³⁰ Zahradníček dále varuje před komunistickou revolucí a nabádá lid, aby se navrátil ke koruně Svatého Václava, neb pouze to je ta správná cesta pro další vývoj českého národa, který byl doposud svými vůdci vláčen po cestách nepravých.

²⁸ PUTNA, Martin C. Česká katolická literatura v kontextech, 1918-1945. Vyd. 1. Praha: Torst, 2010, s. 925 - 954

²⁹ Tyto tři období rozebrána v následující kapitole. Čtvrtá a pátá etapa Zahradníčkovy tvorby bude zpracována samostatně.

³⁰ ZEJDA, Radovan. Byl básníkem!: život a dílo Jana Zahradníčka. 1. vyd. Tišnov: Sursum, 2004, s. 57

Pro vládnoucí stranu tento Zahradníčkův pamflet sloužil jako důkaz o útoku proti Stalinovi a celé vládnoucí bolševické ideologii. Rozpoutal se boj na časopisecké rovině. Zahradníček píše 2. prosince 1945 Vladimíru Vokolkovi³¹: „...*chtějí na mně vynutit doznání, že jsem se s Obnovou mylil.*“³² Jakákoliv polemika, jež by hájila Zahradníčka a ostatní katolické autory, byla komunistickou stranou předem vyloučena. Články, které o něm vznikaly, nebyly nikterak podloženy, a proto zvažoval žalobu proti svým hanobitelům. Nevěděl, že o jeho osudu už bylo předem rozhodnuto. Jeho jméno figurovalo na seznamu 18 spisovatelů, kteří byli již před válkou označeni za nežádoucí a předurčení k uvěznění.³³

Zahradníček představoval nebezpečí nejen svým protirežimním postojem, ale především svým nesmazatelným vlivem na poli básnickém. Ač sám nechtěl ani o to neusilovat, stal se vzorem nastupující generace mladých básníků.

3.6 Vykonstruovaný proces

Dne 14. června 1951 byl Jan Zahradníček zatčen a odveden příslušníky StB. Byl souzen pro velezradu jako člen uměle sestavené protistátní skupiny spolu s dalšími katolickými intelektuály, mezi něž patřil mimo jiné Václav Prokūpek, Bedřich Fučík, František Křelina, Zdeněk Kalista a Ladislav Kuncíř. Všichni byli shledáni vinnými. Janu Zahradníčkovi byl vyčten jeho kladný postoj k Vatikánu, nenávisť dělnické třídy a především jeho citelný, protisocialistický postoj, který vyjádřil ve svých poválečných sbírkách a příspěvcích v časopisech. Trest mu byl vyměřen v délce 13 let. Odpykával si ho v různých vězeňských zařízeních počínaje Znojmem přes Brno, Pankrác, Mírov až po Leopoldov.

Následkem odsouzení byla jeho žena, Marie Zahradníčková, i se třemi malými dětmi vystěhována z brněnského bytu. Usídlila se v Uhřínově, malé vesničce poblíž Velkého Meziříčí, odkud pocházela její rodina.³⁴

³¹ **Vladimír Vokolek** (*1. 1. 1913 – † 23. 7. 1988) byl básník, esejista a prozaik, přítel Zahradníčka.

³² ZEJDA, Radovan. *Byl básníkem!: život a dílo Jana Zahradníčka*. 1. vyd. Tišnov: Sursum, 2004, s. 57

³³ ZEJDA, Radovan. *Byl básníkem!: život a dílo Jana Zahradníčka*. 1. vyd. Tišnov: Sursum, 2004, s. 55-113

³⁴ ZEJDA, Radovan. *Byl básníkem!: život a dílo Jana Zahradníčka*. 1. vyd. Tišnov: Sursum, 2004, s. 55-113

4 SPIRITUÁLNÍ POEZIE

4.1 Definice pojmu spirituální poezie

Pod pojmem spirituální poezie si většina českých čtenářů představí poezii čistě náboženskou, v užším slova smyslu poezii obsahující nějakou náboženskou složku, ať už „objektivní“ (liturgické prvky, církevní dějiny, postavy světců apod.) nebo „subjektivní“ (modlitby, mystické prožitky, vztah lyrického subjektu k Bohu). Katolická tradice v sobě skrývá mnoho možností pro realizaci básnického subjektu, jak na rovině tematické, tak na rovině formální. Tradičními žánry jsou hymny, sekvence, žalmy, ale i písně. Jedná se o jakési prodloužení této tradice do literární sféry, které velmi dobře zapadá do kontextu moderních uměleckých směrů.

Pojem spirituální literatury nebo spiritualismu však ve své podstatě nabývá více významů. Ve třicátých letech ho k označení své vlastní a spřízněné literatury používali katoličtí kritikové. Po skončení války pojmu negativně využívají komunisté k označení nevhodné tendence v literatuře psané katolíky a některými stoupenci levice. Od šedesátých let byl pojem plně rehabilitován a od počátku devadesátých let plně neutralizován a užíván v literárněhistorickém smyslu. Stále však dochází k záměně pojmů spirituální a katolický ve snaze nepůsobit čistě katolickým dojmem a učinit tak katolickou literaturu obecně čtenářsky přijatelnější.³⁵

4.2 Kritéria spirituality

Pravá „spirituální literatura“ musí splňovat tři kritéria, aby si svůj přívlastek zasloužila:

- 1) Obrací se k obecné literární veřejnosti a její estetická funkce převládá nad funkcí církevně propagační.
- 2) Rezonuje se soudobými uměleckými směry a je přijímána širší literární veřejností.

³⁵ PUTNA, Martin C. Česká katolická literatura v kontextech, 1918-1945. Vyd. 1. Praha: Torst, 2010, s. 925 - 954

- 3) Autoři označovaní jako spirituální nemusí být a nejsou nutně pouze katolíci. Rozrůzněnost jednotlivých autorských postojů nebrání tematické shodě či podobnému básnickému naladění.

4.3 Situace v českém prostředí

V českých dějinách mluvíme o spirituální literatuře např. v souvislosti s Halasem, Holanem, Závadou, Zahradníčkem, Renčem, Hrubínem, Rotreklem a mnoha dalšími. Téměř automaticky je pojem spiritualismu spjatý s poezií, neboť próza má obecně sklon k jisté věčnosti a je v ní obtížné dosáhnout onoho pověstného „básnického stavu“. Slovo básníka se liší od běžného slova. Je básnické, tedy do jisté míry posvěcené. V každé opravdové poezii je přítomen prvek jakési modlitby. Jan Zahradníček tento vztah vyjádřil v jednom ze svých esejů. Příběh pána a osla, který vidí lépe než jeho pán, protože vidí duchovní skutečnost, vztahuje Zahradníček na vztah básníka a jeho slova. Básník sám se může mýlit, může zvolit chybnou cestu, ostatně je jenom člověk, ale jeho slovo (oslice) ho vždy vede správným směrem.³⁶

V širším českém společenském kontextu se spirituální poezie projevovala ve čtyřech vlnách:

- 1) **vlna „poezie smrti, ticha a času“ (1930-1932).** Cesta básníků ze tmy pozemského života ke světlu božskému. Samotným vyznáním své bezmoci se básník přibližuje k Bohu. Patří sem např. již zmíněná Zahradníčkova sbírka *Pokušení smrti*, dále Halasův *Kohout plaší smrt*, Holanův *Triumf smrti* nebo Závadova *Siréna*.
- 2) **vlna „poezie přitakání“ (1933-1937)** Přitakání ve smyslu přijetí řádu, přijetí světla samého. Básník začíná svou pout' za světlem. Děje se tak v Zahradníčkově *Návratu* nebo Lazeckého *Kříži*.
- 3) **vlna „svatováclavské“ poezie (1938-1940)** tato vlna je ovlivněná politickými událostmi před válkou. Neobjevují se nová jména mezi autory, nýbrž nová témata jako ohrožení země. Převládají žánry modlitby, hymnu a žalmu. Svatého Václava takto

³⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. Jan Zahradníček: Dílo III. 1. vyd. souboru. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 9 - 22

vzývá Halas ve své básni Praze v *Torzu naděje*, Renč ve *Vinném lisu*, Zahradníček v *Korouhvích* a Svatém Václavu, Dokulil v *Tváři v tvář* a další.

- 4) **vlna poezie nahého člověka (1939-1941)** poslední vlna hlásí nástup nové generace, která se ozvala v Jarním almanachu básnickém³⁷. Václav Černý, jenž napsal úvod, označil za vzory této generace Horu, Halase, Holana a Zahradníčka.³⁸

³⁷ Jarní almanach básnický vznikl v r. 1940. Cílem bylo vyjádřit pocity nejmladší básnické generace a vrátit člověku ztracenou vizi. Objevuje se motiv víry jako možné východisko z krize. Mezi přispěvatele patřil např. Václav Černý, Kamil Bednář, Klement Bochořák, Josef Kainar, Oldřich Mikulášek a další.

³⁸ PUTNA, Martin C. Česká katolická literatura v kontextech, 1918-1945. Vyd. 1. Praha: Torst, 2010, s. 925 - 954

5 VELKÁ TRIÁDA SBÍREK

5.1 Rouška Veroničina

Jedná se o jednu ze Zahradníckových poválečných sbírek. Poprvé vyšla v roce 1949 jako soukromý tisk Pavla Parmy ve Frenštátě pod Radhoštěm v celkovém nákladu 300 výtisků. Vzhledem k politické situaci byla v tiráži antedatována do roku 1947.³⁹ Šlo pouze o jeden díl z připravované básnické sbírky. Autor do něho zařadil 15 básní, které do té doby vyšly pouze časopisecky nebo ve sborníku. Druhé vydání sbírky vyšlo až posmrtně v Římě roku 1968 jako součást básní ze Zahradníckovy pozůstalosti, která představovala značně různorodý soubor básní. Konečně třetí vydání vyšlo v roce 1990 v nakladatelství Vyšehrad spolu s dalšími dvěma sbírkami – s *La Salettou* a se *Znamením moci*. Pro druhý oddíl *Roušky Veroničiny* bylo Bedřichem Fučíkem vybráno 14 básní jako doplnění původní sbírky.⁴⁰

V této práci vycházíme z druhého svazku Díla Jana Zahradníčka, uspořádaného v edici Československého spisovatele, v Praze roku 1992, na základě samizdatové edice Bedřicha Fučíka.

Bylo by možná záhodno postupovat chronologicky a interpretovat tuto sbírku až po sbírce *La Saletta*, která *Roušce Veroničině* předcházela, ale sbírka *La Saletta* je poměrně dosti rozsáhlá a *Rouška Veroničina* se svou formou nejvíce podobá tvorbě básníkůvých předchozích období. Proto nám dobře poslouží jako odrazový můstek na naší cestě k interpretaci.

5.1.1 Kompozice

Sbírka je uvedena básní *Vděčnost mrtvým*⁴¹, která byla k *Roušce Veroničině* přidána až v doplněné samizdatové edici v roce 1984.⁴² Tato báseň se skládá ze tří částí. Jako jediná z celé sbírky je psána pravidelným veršem. Počet slok klesá, první část je tvořena pěti, druhá

³⁹ ZEJDA, Radovan. Byl básníkem!: život a dílo Jana Zahradníčka. 1. vyd. Tišnov: Sursum, 2004, s. 368

⁴⁰ TRÁVNÍČEK, Mojmir. Vydavatelské poznámky. In ZAHRADNÍČEK, Jan. Dílo II. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991-1992, s. 461-471

⁴¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Vděčnost mrtvým. In Rouška Veroničina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 152

⁴² TRÁVNÍČEK, Mojmir. Vydavatelské poznámky. In ZAHRADNÍČEK, Jan. Dílo II. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991-1992, s. 463

čtyřmi a třetí jenom třemi čtyřveršovými strofami. Lyrický subjekt kráčí v troskách dějin, sám se cítí být troskou, kráčí vstříc mrtvým, tedy vstříc smrti samotné. „*Nejsem přec žena s třemi čtyřmi věny, mé věno jedno, jedna sudba má.*“⁴³ Vše se odehrává ve spěchu. Není čas něco vysvětlovat a i kdyby byl- „*stydno se příti, stydno vysvětlovat, říkati dvakrát slova zbytečná...*“⁴⁴ Slova nemají smyslu, když samy sny se bojí skutečnosti. Avšak na sny přeci nelze zapomenout. Sami mrtví nám naše sny připomínají, protože jsme si je u nich schovali. „*Jsou to přec naši – snové naši křehcí, jenom pel nesetřít jim s křídel zářivých.*“⁴⁵ Dokud člověk žije, tak sní. „*Ty živý zapomenouti na sen mohl bys?*“⁴⁶

Sbírka je rozdělena do dvou oddílů. První oddíl obsahuje patnáct a druhý čtrnáct básní. Některé básně Jan Zahradníček dedikoval svým přátelům, mezi něž patřil například doktor Jaroslav Pojer⁴⁷, Jakub Deml nebo Albert Vyskočil⁴⁸, jiné napsal u příležitosti významných událostí.

5.1.2 Změna poetiky

Jsme svědky Zahradníčkovy básnické proměny. Od dob, kdy vydal svou první sbírku, urazil velký kus cesty. Jeho poetika se zbavila jakékoliv hymničnosti a dřívějšího patosu. Říká se jen to podstatné. Vznikl nový typ verše, velmi svěží a ničím limitovaný. Spoléhá se v něm na vlastní sílu slova, v celé jeho obnaženosti. Toto slovo má mnoho tvarů a také podob. Může stát samostatně jako nějaký výkřik, nebo jako součást dlouhé řady dalších slov, ke kterým jej básník mistrně váže pomocí přesahu.

Důležitou roli zde hraje pomalu se vytrácející interpunkce. Čárky najdeme minimálně, a když, tak ne tam, kde bychom je podle tradiční syntaxe očekávali. Věty jsou často nedokončené, bez tečky. O určité nedokončenosti výpovědi svědčí používání pomlčky a tří teček.

⁴³ ZAHRADNÍČEK, Jan. Vděčnost mrtvým. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 152

⁴⁴ Ibid

⁴⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Vděčnost mrtvým. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 154

⁴⁶ Ibid

⁴⁷ Jaroslav Pojer (2. 7. 1908 – 10. 7. 1983) profesor vnitřního lékařství na brněnské univerzitě a lékař Jana Zahradníčka.

⁴⁸ Albert Vyskočil (1890 – 1966) literární historik, kritik a překladatel.

Další podstatnou změnou je ztráta rytmu. Všechny básně jsou psány volným veršem, počet slabik je různý, stejně jako jednotlivé verše jsou různě dlouhé. Nenajdeme již stopy po rýmu.

Tato básnická proměna se netýká pouze Zahradníčkovy osobnosti. I jeho básničtí soupeřníci se museli vyrovnat s novým režimem a ujasnit si, kterou cestou se vydají.

5.1.3 Motivy

Již samotný název sbírky nás odkáže zpátky do minulosti. Do biblické minulosti. Během své křížové cesty potkává Ježíš Veroniku. Jedná se o v pořadí šesté zastavení. Když Veronika spatří zemdleného Ježíše, podává mu na znamení soucitu a lásky svou roušku, aby si mohl utřít svou krví zborcenou tvář. Motiv roušky se objevil už v básníkově první sbírce *Pokušení smrti* „*neboť v mou paměť roušku Veroničinu*“⁴⁹, dále se mohl i ve sbírce *Korouhve* „*zde rouška větru věrně vtiskla si tvé čelo přechysté*“.⁵⁰ Podle zmíněné legendy se Kristova tvář otiskla do Veroničiny roušky. Rouška je dodnes považována za církevní relikvii, i když o její pravosti neexistují žádné doklady. Ani Bible ji neuvádí.

Motiv roušky není jediným opakujícím se biblickým motivem. Sbírkou *Rouška Veroničina* obsahuje mnoho takových odkazů. Dalším častým motivem je postava Piláta a jeho ženy:

„*Zem žena Pilátova nadarmo vypravuje své jasnozřivé sny...*“⁵¹

Pilátova žena měla den před Ježíšovým odsouzením sen, proto svému manželovi poslala těsně před procesem lísteček, ve kterém ho žádá, aby nic neměl s oním spravedlivým, neb kvůli němu dnes mnoho ve snu trpěla.

„*Vidí žena Pilátova oponu světa roztrženou...*“⁵²

Opona světa roztržená je parafrází na oponu chrámovou.⁵³

„*Ale Pilát si ruce myje...*“⁵⁴ „*Dál chladem voda chvěje se, v níž ruce myl si Pilát...*“⁵⁵

⁴⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Paměť. In *Pokušení smrti*, Knihy básní. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 34

⁵⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. Velikonoční zahrada. In *Korouhve*, Knihy básní. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 286

⁵¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Jaro. In *Rouška Veroničina*, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 162

⁵² Ibid, s. 162

⁵³ „A hle, chrámová opona se roztrhla v půli odshora až dolů, země se zatřásla, skály pukaly.“ (Mt 27,51)

Pilát si umyl ruce na znamení své nevin. Mytí rukou je starý židovský zvyk, při kterém se člověk očišťuje.⁵⁶

Motiv Piláta se stejně jako motiv Veroniky vyskytl již ve sbírce *Korouhve*:

Jak postava Veroniky, tak Piláta, souvisí s nejdůležitějším obdobím liturgického roku, a sice s Velikonocemi. Toto období má ve sbírce výjimečné postavení, protože je spojeno s dalším stěžejním motivem, kterým je postava samotného Krista. Je připomínána v souvislosti s jeho ukřižováním, a vůbec s celým obdobím velikonočním.

„tak jako jsme všichni nějak zapleteni do toho dávného

/případu

o němž pašije⁵⁷ vyprávějí

a jehož ozvěnou se plní ten jarní zpěv

dobře-li poslouchám“⁵⁸

„dějí se takové věci

a jakoby náhodou

zrovna na svátek Sedmibolestné Panny Marie⁵⁹

či na Bílou sobotu⁶⁰ večer, kdy lidé se vracejí ze vzkříšení

a najednou zdá se

⁵⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. Jaro. In Rouška Veroničina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 163

⁵⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Velikonoční zahrada. In Korouhve, Knihy básní, Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 286

⁵⁶ A vida Pilát, že by nic neprospěl, ale že by větší rozbroj byl, vzav vodu, umyl ruce před lidem, řka: Čist jsem od krve spravedlivého tohoto. Vy vizte. A odpověděv všechen lid, řekl: Krev jeho na nás i na naše děti. Tedy propustil jim Barabáše, ale Ježíše zbičovav vydal, aby byl ukřižován..." (Mat. 27,17-26)

⁵⁷ Z lat. passio = utrpení. Jedná se o vyprávění o utrpení a smrti Ježíše Krista. Jsou součástí liturgie a pravidelně se čtou nebo zpívají na Květnou neděli.

⁵⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. Zas tento den. In Rouška Veroničina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 199

⁵⁹ Sedmibolestná Panna Maria – jedná se o zobrazení Matky Boží se sedmi meči v srdci. Upomíná tak jejich sedm ran.

⁶⁰ Bílá sobota – lidový název pro prostřední den velikonočního tridua. V ten den končí doba postní a církve se připravuje na nadcházející velikonoční vigilii.

že nebylo velikonoc

a nikdo na celém světě nepoklekl - “⁶¹

Ke Kristu nás kromě velikonočních motivů odkazuje i obraz sv. Šebestiána, patrona proti morové ráně, který je Kristovi podobný skrze své trpící tělo.

„Šebestiáne pravý

který svým tělem zachycuješ

všechny šípy

viditelné i neviditelné“⁶²

Zahradníčkova úcta a náklonnost ke světcům je známa již z jeho dřívější sbírky *Korouhve*, v níž vzýval především patrony české země. Ani zde na ně nezapomněl. Věnuje jim básně *Svatováclavský večer* a *Blahoslavená Anežka*. V obou básních jsou zmíněné podstatné historické informace z jejich životů. Anežka je příkladem nevěsty Páně, jež dala přednost chudobě před královským pláštěm.

„Tys byla už naroubována

na kmen vinný

na Krista“⁶³

Ježíš sám sebe označuje za pravý vinný kmen, jenž plodí ratolesti.⁶⁴

Svatý Václav, kníže a ochránce české země, je ceněn pro svou mírnost a jako symbolický odkaz českých dějin. Jan Zahradníček toto tradiční pojetí světce velmi silně

⁶¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Dějí se takové věci. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 196

⁶² ZAHRADNÍČEK, Jan. Ó Šebestiáne. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 177

⁶³ ZAHRADNÍČEK, Jan. Blahoslavená Anežka. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 214

⁶⁴ „Já jsem pravý vinný kmen a můj Otec je vinař. Každou mou ratolest, která nenese ovoce, odřezává, a každou, která nese ovoce, čistí, aby nesla hojnější ovoce.“ (Jan 15, 1-2)

prožíval. Stejně jako lyrický subjekt v oné básni. Ve Václavovi spatřuje jistou naději pro budoucnost, která je již na obzoru.

Posledním svatým, který se ve sbírce vyskytuje, je sv. Josef, dělník Boží a pěstoun Páně.

Připomíná se jeho otcovství. I on je spojen s postavou Ježíše. Hrál důležitou roli při jeho narození. Přesto bývá často opomenut - „*všichni jsou tvými dlužníky, všichni jsou na útěku.*“⁶⁵ Nepostavil se proti Božímu záměru. Zdůrazněna je především jeho tichost a čistota ducha symbolicky vyjádřena obrazem lilie, se kterou tento svatý bývá zobrazován.

Kromě motivů, které obsahují přímo jména jednotlivých světců, používá Zahradníček mistrně i jiného typu biblických motivů, ze kterých není bez znalosti Bible a církevních dějin patrné, k jaké události mají odkazovat.

„*nikdo se neschová v domech stavěných na písku nejistot...*“⁶⁶

Bible praví, že muž moudrý stavěl dům svůj na skále⁶⁷, zatímco muž pošetilý si ho postavil na písku. Takovému muži se podobá člověk, jenž slyší Kristova slova, ale neplní je. Jedná se o jedno z mnoha Ježíšových podobenství, pomocí něhož lidi učil.

„*nikdo si neobleče více než půli pláště, kterou dal mrznoucímu*“⁶⁸

Tento obraz nás přivádí k postavě sv. Martina. Podle legendy dal mrznoucímu žebrákovi půlku svého pláště. Následující den se mu zjevil Kristus symbolicky také oděný půlkou pláště.

V některých případech jsou v jednom verši zmíněné dokonce dva biblické odkazy.

„*Všichni můžeme zapřít. Všichni se rozprcháme.*“⁶⁹

⁶⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Svatý Josefe. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 174

⁶⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. K intronizaci. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 178

⁶⁷ A tak každý, kdo slyší tato má slova a plní je, bude podoben rozváznému muži, který postavil svůj dům na skále. (Matouš 7, 24)

⁶⁸ Ibid, s. 179

První verš odkazuje k činu učedníka Petra, který třikrát zapřel Ježíše Krista.⁷⁰ Druhý verš mluví o učednících, kteří se po smrti Ježíše rozprchli.⁷¹

Jak sami vidíme, repertoár biblických odkazů je velmi široký, svědčí o Zahradníčkově důkladné znalosti Bible i církevních reáliích. V jeho poezii můžeme najít celou řadu religiózních symbolů, které jsou do detailu promyšleny a následně básnicky zpracovány. Sám Zahradníček pojímá církevní dogmata jako stále aktuální problémy společnosti.

5.1.4 Otázka časoprostoru

Z hlediska času se ocitáme na rovině, kdy vše v přítomnosti se otáčí zpátky do minulosti, jako by se vše již někdy stalo, jako by se vše odehrávalo pořád dokola. Nekonečný, uzavřený kruh.

Minulost se nedá změnit a nic se nedá vrátit.

„Minulost je pro nás uzamčena, nic se v ní nedá poopravit

nic nemohu přidat ke svým slovům a ke svým krokům

nemohu se modlit, kde jsem klnul

nemohu plakat, kde jsem se smál“⁷²

Ona neschopnost a nemohoucnost, o níž lyrický subjekt mluví, je jev typický pro přítomnost. V minulosti jsme se narodili, v přítomnosti si uvědomujeme již někdy prožité hrůzy. A budoucnost? Té se bojíme, protože vše směřuje ke smrti.

„a budoucnost se před nimi rozevívá

jak mapa země, jejíž cesty se sbíhají

k hlavnímu směru smrti“⁷³

⁶⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Theatrum mundi et Dei*. In Rouška Veroničina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 185

⁷⁰ „Amen, pravím ti, že ještě této noci, dřív než kohout zakokrhá, třikrát mě zapřeš.“ (Matouš 26, 34)

⁷¹ „Všichni ho opustili a utekli.“ (Marek 14, 50)

⁷² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Na konec roku*. In Rouška Veroničina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 168

Nic už není jako dřív, vše včetně samotného člověka se proměňuje. Vytrácí se víra v Boha. Přesto mu lid spílá a připisuje mu svá neštěstí. Jedinou jistotou člověka se tak stává jeho vlastní existence, jeho bytí k zániku. Přesto to, že jsme, je důvodem k jisté naději. A tato naděje je v budoucnosti. Pokud se obrátíme k Bohu, máme ještě šanci. ...*venku se dokonává výprodej člověka...Jaká potřeba slitovnosti andělské nad takovým zpustošením*⁷⁴

Na rovině tohoto času nejistoty zaznamenáváme i řadu textových dokladů odkazujících nás do konkrétního období roku. Jsou to buď samotné názvy jednotlivých básní – *Na druhou neděli v roce*, *Na konec roku*, *Báseň k prvnímu květnu*, nebo jednotlivé verše – „*Podzim...*“⁷⁵ „*Jaro je právě na odchodu*“⁷⁶ „*procházím lednovými ulicemi*“⁷⁷

Důležitou prostorovou roli zde hraje i protiklad vnitřního a vnějšího světa. Svět vnitřní, tedy svět duše, je jediný opravdový prostor v tomto zpustošeném světě. Tuto jedinečnou osobní identitu nám nikdo nemůže vzít. Narážíme zde na další křesťanskou tradici o pomíjivosti těla a věčnosti duše.

Naproti tomu ve vnějším světě hrajeme určité divadlo, na čísi příkaz se smějeme, pláčeme, nebo vydáváme falešná svědectví. Pěkný obraz tohoto divadla světa najdeme v poslední básni první části sbírky, zvané *Theatrum mundi et Dei*.⁷⁸ Divadlo lidské je zde v opozici k divadlu Božímu. Divadlo Boží ale nemá na programu hru falešnou, nýbrž hru opravdovou.

5.1.5 Obraz přírody

Dalším jedinečným prostorem, který přes všechny hrůzy zůstává ještě beze změny, je příroda. V tomto specifickém prostoru má všechno svůj pevný řád, ať se děje cokoli. To je

⁷³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Na druhou neděli v roce*, in Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 170

⁷⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Tasov*. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 182

⁷⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Vino je dobré*. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 166

⁷⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Na uvítanou*. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 172

⁷⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Na druhou neděli v roce*. In Rouška Verončina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 171

⁷⁸ *Nebo-li divadlo světa a divadlo Boží*.

jeden ze základních rozdílů mezi člověkem a přírodou. Příroda je nevědomá, tudíž schopná podrobit se řádu. V podstatě funguje jako jakýsi stroj, který se samozřejmě může občas zadrhnout. Naproti tomu člověk má svobodnou vůli, může se sám rozhodovat. Avšak i on by se měl podvolit nějakému vyššímu řádu, měl by být více pokorný. Jinak bude pořád a do nekonečna neustále vyhazován z ráje.

Téma přírody je Zahradníčkovy velmi blízké. Vyskytuje se ve všech jeho sbírkách. I ve sbírce *Rouška Veroničina* je příroda jedním z častých motivů. K přírodě odkazují již samotné názvy jednotlivých básní jako *Stromy v městě* nebo *Akát pod mými okny*. Příroda člověka obklopuje a dodává mu útěchy. V již zmíněné básni *Akát pod mými okny* dochází k propojení básnického subjektu s přírodou.

„Nedá se vypovědět cesta jeho

nedá se vypovědět cesta má

až jsme se stali sousedy a já hledím

jeho větvemi s přischlým loňským listím

na město promodrávající“⁷⁹

V městském prostředí, které se čím dál tím více rozpíná, budí strom jistou útěchu. Strom je zde jako zástupce přírodní říše, jednotlivec stejně jako člověk, který vnímá, co se kolem něho děje, neboť i on je božím dílem. Jakési zbožštění přírody je typický jevem Zahradníčkových sbírek. S tím souvisí i hojné využívání prostředku personifikace:

„Bojí se pohnout rukama větví

aby z nich nespadlo drtivé brnění krásy“⁸⁰

Celá příroda umí mlčet ale zároveň křičet, čímž se dostáváme k dalšímu aspektu sbírky, a sice protikladu ticha a křiku.

„Začlo to

⁷⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Akát pod mými okny. In Rouška Veroničina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 187

⁸⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. Stromy v městě. In Rouška Veroničina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 157

prostořekostí kosů

*a teď už ani konvalinky se nedají přehlúšit*⁸¹

Problém tkví v člověku, záleží na něm, jestli onomu křiku a promlouvání přírody porozumí.

„Mají přijít ještě akáty

a také růže a lípy

řeknou ještě letos své slovo

ale bojím se

*že jim nebude dobře rozuměno*⁸²

Nastává čas blížící se apokalypsy. Člověk bloudí světem, hledá a nenachází. Příroda je neklidná. Jednotlivé události a obrazy se vzájemně prolínají. Vše je ponořeno do prázdna, za kterým čeká Bůh. Avšak jsme hodni jeho slitování? Zasloužíme si spásu, kterou nám nabízí, potom čeho všeho jsme se dopustili na svých bližních a především na jeho Synu? Všichni máme vinu na minulosti. Všichni jsme se nějakým způsobem provinili.

5.1.6 Básnické prostředky

Sbírka *Rouška Veroničina* je formálně blízká starší sbírce *Korouhve*. Básně jsou psány bez výjimky volným veršem s různým počtem slabik a slok. Zahradníček zde téměř zcela vypustil interpunkční znaménka. Tečka se vůbec nevyskytuje. Namísto ní je použito tří teček nebo pomlčky, což už samo o sobě vyvolává pocit jisté nedokončenosti a nedorečenosti básnického sdělení. Určité pasáže připomínají svým rázem i obsahem žánr modlitby. Zvláště na konci básní je použito krátkých invokací k Bohu nebo svatým (oroduj za nás, za ně se modlím...).

Zahradníček velmi pečlivě vybírá svůj básnický slovník. Časté jsou přesahy a opakování. V básních nalezneme velké množství anafor i delších, opakujících se částí. Jednotlivé motivy se prolínají, významy graduji. Příkladem nám budiž obraz kosů.

⁸¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Jaro. In *Rouška Veroničina*, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 161

⁸² ZAHRADNÍČEK, Jan. Jaro. In *Rouška Veroničina*, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 162

„Co to bylo, co zpívali kosi“⁸³

První verš další strofy je anaforicky připojen, avšak jeho konec se liší:

„Co to bylo, co tak rozkřičelo kosi“⁸⁴

Kosi nejdříve jenom zpívali, ale vzápětí už se rozkřičeli. Tento proces doprovázejí dvě exklamace – *jaká to novinka, jaká zvěst?* Zvěst, kterou je třeba hlásati dál, nejen do přírody, ale i k lidem, kteří jsou zde schováni za metaforou stažených žaluzií.

„Ještě než se cokoli stalo

zpěv jejich dobudoval ten velechrám jitra

kterým se rozléhala jediná zvěst, jež stojí za to

by se hlásila ustavičně

Aleluja ...“⁸⁵

Kosí zpěv se line dál, podílí se na obrazu světa, v němž by se neměla přestat hlásat ona zvěst velikonočního tajemství. Slovo Aleluja je záměrně postaveno samostatně, protože ostatní slova převyšuje, je to ono poselství, které má připomenout Kristovo vzkříšení. A jaká je odpověď lidu?

„Ted' domky šmahem šeredné se choulí

Chladem se choulí svět šeredně zestárlý

proti náporům světa hromujícího v tom hlasu

proti průtržím splachujícím prach pomluv, prach zvyků“⁸⁶

Opět se setkáváme s výraznou anaforičností a opakováním slov. Velký důraz je kladen na smyslové vjemy. Básník již neútočí jenom na vjemy sluchové, snaží se zapojit i další tentokrát vjemy hmatové – *chladem se choulí; průtrže splachující aj.*

⁸³ ZAHRADNÍČEK, Jan. Co to bylo, co zpívali kosi. In Rouška Veroničina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 205

⁸⁴ Ibid

⁸⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Co to bylo, co zpívali kosi. In Rouška Veroničina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 205

⁸⁶ Ibid

Významnou roli v *Roušce Veroničině* zastává i hojně vyskytující se inverze slov a slovní epanalepse. Přívlastky stojí výhradně až za jmény. Časté jsou genitivní metafory – *prach pomluv, prach zvyků*.

Kromě těchto prostředků se na celkovém dojmu podílí i zvuková stránka veršů. Sbíрка je plná eufonie, jednotlivé konsonantické skupiny se paralelně opakují – *řídkým tělem řeřavěji neóny*⁸⁷, hojně je použito onomatopoických slov – *svatokrádežné chrchle*.

Jan Zahradníček ve svých verších odhaluje prázdnotu a beznaděj doby, proces, kdy se z lidí stávají ustrašení ubožáci bez paměti, kdy se potírá veškerá individualita člověka a nastává ona doba kolektivismu. Vzpomíná na idylické období svého dětství stráveného na venkově, kde vše bylo v sepjetí s přírodou, kde se dodržovaly tradice a kde všechno dění mělo nějaký smysl. V prostředí města se stává svědkem vyprázdněných rituálů, přetvářky a úšklebků. Přesto všechno však sám nepřestává doufat ve zlepšení situace a pomoc shůry:

„Bože zástupů

drtivý lis tvé rozhorlenosti

na ně nepřivolávám

neboť kdybych šel a zeptal bych se kohokoli

dověděl bych se věci ještě hroznější

než vím

Svět, který jest

*Suknice sešívaná tvé slávy*⁸⁸

té se zběsile chytám

v uhýbavém křepčení mátoh

Za ně se modlím“⁸⁹

⁸⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. Akát pod mými okny. In Rouška Veroničina, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 187

⁸⁸ V křesťanské tradici symbolizuje jednotu církve.

Žánr modlitby se stává oblíbeným zakončením Zahradníčkových sbírek v období 40. let. Stejně zakončení zvolil básník už ve sbírce *Korouhve* a končí jím také následující sbírka *La Saletta*. Jde o symbolické vyslání naděje směrem vzhůru, k Bohu, ve kterém Zahradníček spatřuje jediné možné řešení této zoufalé situace a tmy, v níž se lidstvo ocitlo. „*Tisíc věcí se podniká a nikdo neví, proč selhávají.*“⁹⁰

5.1.7 Shrnutí

Sbírka *Rouška Veroničina* vyšla v době, kdy byli všichni oslněni monumentalitou básnickovy sbírky *La Saletta*. Svoji pozici si tak dobývala velmi těžko. Vzhledem k faktu, že navíc vyšla soukromým tiskem, jí nebyl věnován dostatečný prostor ani mezi kritiky. Ke sbírce se tak vyjádřili jen Zahradníčkovi nejbližší přátelé. Rudolf Černý⁹¹ o ní píše: „*Je to vskutku krásné, i když je to zatím po La Salettě jenom torzo.*“⁹² Sbírka byla tak odsouzená k věčnému srovnání se svou předchůdkyní. Přesto má své nezastupitelné místo v díle Jana Zahradníčka. Nalézáme v ní lasalettské dozvuky i předobrazy *Znamení moci*. Je příkladem toho, že i na menším prostoru mohou vzniknout básně, které přesahují literaturu. Bezesporu jsou také dokladem rostoucích Zahradníčkových básnických kvalit, jeho schopnosti provázání jednotlivých motivů a obrazů i ukázkou jeho morálního nasazení.

⁸⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Báseň k prvnímu květnu, In *Rouška Veroničina*, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 215

⁹⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. Dějí se takové věci, In *Rouška Veroničina*, Dílo II., Československý spisovatel, Praha 1992, s. 197

⁹¹ Rudolf Černý (1905 – 1979) literární kritik, prozaik a překladatel

⁹² ČERNÝ, Rudolf. In *Knihy básní*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 913

„Slyš, země: Hle, já uvedu na tento lid zlé věci, ovoce jejich úmyslů, neboť nevěnovali pozornost mým slovům a můj zákon si zprotivili.“⁹³

5.2 La Saletta

Tato sbírka vyšla poprvé r. 1947 souběžně v nakladatelství Vyšehrad v Praze a v Družstvu Moravského kola spisovatelů v Brně (s doslovem Bedřicha Fučíka a v grafické úpravě a s dřevoryty Michaela Floriany)⁹⁴. Dedikována byla Jakubu Demlovi, básnickému vzoru tehdejší generace, který za ní Zahradníčkovi děkuje slovy: „*Raduji se z Vašich výbojů a vítězství, bez ohledu na to, že jste mi La Salettu veřejně věnoval. Je to pro Mne velická čest, protože tato Vaše kniha je Liber Sapientiae a její verše střílejí jak šípy z luku dobře napjatého. Nechybil jste se terčů. A že jste tu a tam terčem Vy sám, to má před Bohem i před lidmi zvláštní cenu.*“⁹⁵

Její název vznikl podle jména hory La Saletta ležící ve francouzských Alpách, kde se údajně 19. září 1846 zjevila plačící Panna Maria dvěma chudým dětem – Melanii Calvatové a Maximinu Giraudovi, ohlašujíc hrůzy a katastrofy, které přijdou na lidstvo, pokud se neobrátní a nezačne znovu dodržovat Boží řád. O sto let později se toto proroctví opravdu naplnilo.

V českém prostředí se lasalettské proroctví šířilo hlavně díky Josefu Florianovi⁹⁶, který roku 1909 přeložil do češtiny knížku Leóna Bloye⁹⁷ „*Celle qui pleure*“ (*Ta, která pláče*), jež pojednává o tomto zjevení. První vydání *La Saletty* též v úvodu obsahuje tento text ve zkrácené podobě pod názvem „*Zjevení přesvaté Panny na hoře lasalettské 19. září 1846 podle sepsání Melanie Kalvatové.*“

⁹³ Jeremiáš (6, 19)

⁹⁴ TRÁVNÍČEK, Mojmir. Vydavatelské poznámky. In ZAHRADNÍČEK, Jan. Dílo II. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991-1992, s. 464

⁹⁵ Komentář. In Knihy básní. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 922

⁹⁶ Josef Florián (9. 2. 1873 – 29. 12. 1941) katolicky orientovaný myslitel, literát a vydavatel. Překládal z francouzštiny a angličtiny. Ovlivnil především mladší generaci českých katolických intelektuálů.

⁹⁷ León Bloy (11. 7. 1846 – 3. 11. 1917) francouzský katolický básník a spisovatel, autor řady esejů a pamfletů. Byl velkým propagátorem lasalettského zázraku.

5.2.1 Výstup na La Salettu

Básnická skladba je rozdělena na šest částí.

Již od prvního zpěvu jsme svědky podivné atmosféry, celkového napětí a zamořeného prostoru, kde slova téměř nic neznamenaají, kde se nám nedostává odpovědi na naše otázky. Ocítáme se na samém srázu věčnosti. V této fázi lidstva se malým pasáčkům Melanii a Maximinu zjevuje Panna Maria a svěruje jim poselství pro všechno lidstvo.

„Děti nuznějších a nevědomějších si nemohla vybrat

ta, která vládne oběma Zákonům a za jejímž pláštěm

hrnou se hvězdy jak zrní z výmlatu nebeského.“⁹⁸

Je zde zdůrazněna prostota dětí. Jejich malá gramotnost je dána do kontrastu s moudrostí věštců, hadačů a jiných, co se přecpávají údajnou filosofií, avšak jejich slova jsou od pravdy vzdálená. Ti by Mariino poselství nebyli schopni pochopit, neboť ani nevědí, která hodina právě nastala.⁹⁹ Naproti tomu děti, ty nevinné bytosti, byť lekají se krásy Mariiny, naslouchají jí a rozprávějí s ní.¹⁰⁰ Zatímco ti druzí pospíchají od ničeho k ničemu. Z hlediska časoprostoru se nacházíme ve zvláštním mezidobí.

„Bylo to po veliké válce, ulice rozbourány

bylo to před velikou válkou, ulice postaveny

Léto od nás odcházelo tak jak dosud žádné léto“¹⁰¹

Druhá část básně pokračuje ve stejném duchu. Na začátku je výrazná personifikace domů – *„domy stály pot úzkosti na čelech stropů; zdi je bolely od stání, pilíře od držení, přešlapovaly neslyšně; mumlaly teskně* Dejte nám Krista, *znělo to jako pláč“¹⁰²*. Už i domy, ty neživé věci, cítí, že se něco děje. A co na to jejich obyvatelé? Jsou hluchí, neslyší. Všude

⁹⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 227

⁹⁹ „Bděte tedy, protože neznáte den ani hodinu.“ (Matouš 25, 13)

¹⁰⁰ Přibližuje se to scéně z Bible, kdy Ježíš praví učedníkům: „Amen, pravím vám, jestliže se neobrátíte a nebudete jako děti, nevejde do království nebeského.“ (Matouš 18, 3)

¹⁰¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 226

¹⁰² ZAHRADNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 230

vládne marnost – „jenom tratoliště marných řečí a marné krve rozrůstala se v bařiny.“¹⁰³
Věštby se zmítají v křečích. Vše je zničeno už v samotném zárodku. Nad tím vším se klene
kopec lasalettský, odkud zaznívá nepřetržitý nárek Mariin známý již z prvního zpěvu:

„nebude-li se chtít můj lid podrobiti

*budu nucena upustit rameno Syna svého“*¹⁰⁴

Přibývá celkového napětí. Hněv Beránkuv se stupňuje. Beznaděj situace naplnila i básníky.
Jsou mnohem nešťastnější než jejich předchůdci, protože už nemají, koho by varovali ani před
čím, schází jim publikum. „*Láska je sama, matka je sama, vlast je sama.*“¹⁰⁵ A jediný
Protivník se blíží. Ten, který krade základní věci potřebné pro život, ten, který vše drtí.

Ve třetím zpěvu se básník ujímá slova a vypočítává lidstvu jeho viny. Viny odvěké,
nesmazatelné, které putují od člověka k člověku. Podobá se to jakési morové nákaze, která se
šíří mezi lidmi. Lidé se vzájemně obviňují, trestají, a ani si nevšímají, že už ztrácejí poslední
zbytky svého lidství, že už jim nezbývá nic božského.

„Obviňujeme se a při tom na lavici

mezi viníky místo i pro nás je, žalující

trestáme, ale že nevinných nikde není

tvrdostí trestu všichni jsou postiženi

vítězi v poražených, poražení ve vítězích

jak proudy dva v jedněch srázných březích

*ženou se k odplatě konečné...“*¹⁰⁶

Ať na jedné či na druhé straně jsou, stejně skončí všichni stejně. Nikdo neunikne.
Neuvědomují si onu vzájemnou odpovědnost, kterou má jeden za druhého. Neboť každá
maličkost se počítá.

¹⁰³ ZAHRAVNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 230

¹⁰⁴ ZAHRAVNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 231

¹⁰⁵ ZAHRAVNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 234

¹⁰⁶ ZAHRAVNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 237

„Není věci tak nepatrné, že na ní nezáleží“¹⁰⁷

Básnický subjekt se zde stylizuje do role proroka, jakéhosi věštce, který pronáší svou ohnivou řeč k lidu. Podobá se tak starozákonnímu proroku Jeremiášovi, jehož si Bůh vyvolil, aby vedl lid. I on nabádá lidi k pokoření se před Bohem a uposlechnutí jeho hlasu, protože stejně jako v našem případě pohár Boží trpělivosti již přetekl. A lid se bude brzy Bohu zodpovídat.

Prorocká vize pokračuje i ve čtvrtém zpěvu. Básnický subjekt shlíží na zemi, vidí jen chaos, vše je převráceno, svět je rozpolcen. Opět se objevuje stále přítomný motiv viny. Planeta se rychle otáčí. Básník hledí zpátky a vidí jen tmou událostí, svírá ho úzkost. *„Jen ten roj sluncí na prach rozemlet nepochopitelně září.“¹⁰⁸* Mezi minulostí a budoucností se klene propast. Přichází zlom. Minulost se vrací. Napětí se stupňuje. Zjevují se již dávno mrtví. A uprostřed toho všeho se tyčí kříž jako jediný pevný bod. Ježíšovo ukřižování připomíná naše staré viny.

„K vodorovné bolesti země on Žal vždy svislý

On Dokonání na tom, co koná se, nezávislý

On Nevývratný, kdy všechno v letu

On Láska s hněvu příchutí ohnivou „¹⁰⁹

Kříž se jeví jako neotřesitelná entita, která zůstává stále stejná, na všem ostatním nezávislá. Je obrazem nezvratného žalu a dokonáním lásky.

V pátém zpěvu *La Saletta* čas zvláště plyne. Ani pomalu ani rychle. Znovu se zaměřujeme na drobnosti z celku světa.

dopřáváje času i uschlému listu jak by klesal všemi věky¹¹⁰

¹⁰⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 238

¹⁰⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 240

¹⁰⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 241

¹¹⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 242

dopřáváje času i kanoucí slze než spadne krok od Brány¹¹¹

Zdůraznění, že i malé věci mají své místo a záleží na nich.

„Kdesi v dálce

pampeliška se sesouvá pod příbojem světla

a oči hvězd jí prokazují tolik pozornosti

jako zemětřesení nebo zhroucení říše“¹¹²

Naproti tomu velké věci byly odsunuty do pozadí, zapomnělo se na vše, včetně smrti. Lyrický subjekt si uvědomuje svou jedinečnost, originalitu, nechce patřit k anonymnímu davu, který je zde přirovnán k včelímu roji, k mraveništi. Lidé jsou pasováni na úroveň zvířat, řídí se stejně jako oni instinkty a ne svobodnou vůlí, kterou mají od Boha. Proto jejich řeči jsou jen pouhé žvásty. Nemluví, ale přežvykují.

Avšak stále je tu někdo, kdo kráčí po zemi, kdo nechce být jako oni. On se ještě pořád dojíká nad každodenními maličkostmi, uvědomuje si krásy již minulé. On je ten, co slyší, a zároveň se bojí, že ostatní už neuslyší. Neboť pro svoji pýchu zavrhlí jedinou cestu spásy, jedinou možnou budoucnost.

„Nechce se mi, i když by všichni

po hlavě chodili, po hlavě chodit též

třebaže se vydávám v nebezpečí

směšnosti pro chůzi svou přirozenou

nechce se mi halekat ano a halekat ne

podle toho jen, odkud fouká

děsím se mravenišť okusujících krabičku od zápalek

¹¹¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 242

¹¹² Ibid

děsím se stád

přežvykujících od rána do večera

jediný žvást - „¹¹³

Sám, ale přesto jediný, privilegovaný, kdo slyší nářek země, kdo si uvědomuje vážnost situace, co vše je ještě možno ztratit. Obává se toho. Pokračuje v líčení své vize. Připomíná dětství jako to radostné období, kdy jsme bývali byli ještě schopni pochopit ono poselství Mariino stejně jako Melanie a Maxim. My jsme ztratili svou víru i dětskou naivitu. Nyní můžeme jen čekat, zda-li se naplní katastrofické předpovědi.

V nejdelším šestém zpěvu dochází k vyvrcholení celé básně. Přichází čas strhnout masky. Lyrický subjekt už se hrozí své prorocké role. Pravda promlouvá sama. Již není naděje. Nikdo už se nenechá oklamat. Ani hlas básníkův. Dosavadní ticho střídá křik. Nastává čas volby. „*Není minulosti, není budoucnosti, jen přítomnost holá*“¹¹⁴ Vše se odehrává teď a tady. Za této zvláštní doby, kdy „*mráz pokročil k vedru, ale nemrzne ani nepraží, neprší ani zas hezky není*.“¹¹⁵ Lyrický subjekt na sebe bere odpovědnost za všechny lidi.

„Všechny cesty se sbíhají u mých nohou

všechna slova byla řečena pro mne

jsem právě uprostřed

odpovídám

za vše“¹¹⁶

Nastává chvíle sounáležitosti a také bolestného uvědomění si skutečnosti, v jakém světě to žijeme. Všechny naše opory padly. Materialismus nás pohltit. „*Jakékoliv budování se děje pod firmou Demola*“¹¹⁷

¹¹³ ZAHRADNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 243

¹¹⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 248

¹¹⁵ Ibid

¹¹⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 250

¹¹⁷ Ibid

Básnický subjekt se stává součástí aktu křížování:

„...má ruka přibita pohořím tíhy jejich

a já marnými kroky chodidla přikuta“¹¹⁸

Však i přesto jeho hlas neumlká, naopak hřímá do dále. Krista, který se vrací, poníženež prosí:

„Aby se tak Evropa vrátila k své první lásce

holdujíc Beránkovi

aby se tak můj národ vrátil

Svatý Václave“¹¹⁹

Tato závěrečná invokace shrnuje význam celé básně. To, k čemu jsme od začátku směřovali. Lyrický subjekt klesá z pozice proroka a padá až na kolena jako ten, kdo prosí. Je si vědom závažnosti situace a neváhá se ponížit.

Svatý Václav jako patron české země, její kníže, je vzýván už v předešlých sbírkách. Zahradníček mu věnoval dokonce samostatnou skladbu z roku 1946, na jejímž závěru zaznívá jakýsi hymnus vyzývající k boji. „*Ó vítězná písni ty zni! - Jak vždy jsi nás ved za tebou, za tebou za tebou vpřed!*“¹²⁰ Jaký posun o pouhý rok později, z vítězného hymnu se stala modlitba o záchranu.

5.2.2 Interpretace skladby

Sbírka *La Saletta* představuje určitý předěl v díle Jana Zahradníčka. Rozdíl je vidět na první pohled. Sbírka svým rozsahem dalece předčí všechny dosavadní sbírky. Máme před sebou šest zpěvů o různém počtu strof. Liší se i jejich délka. Některé strofy tvoří pouhé dva verše, ty nejdelší se pohybují okolo pětadvaceti veršů. Při tom některé verše jsou tvořeny třeba jen dvěma slovy. Podobá se tak již zmíněné sbírce Rouška Veroničina, se kterou má mnoho společného. *La Saletta* je také psána volným veršem. Místy připomíná prózu, takže

¹¹⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II*, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 251

¹¹⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II*, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 252

¹²⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Svatý Václav*. In *Knihy básní*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 465

vměstnat jednotlivé obrazy a myšlenky do pevné básnické formy by bylo velmi složité. Přesto najdeme pasáže, ve kterých jsou patrné rýmové tendence:

„Stojím na planetě naší rychle se otáčející (A)

a hledím zpět (B)

pod nohama roj sluncí a nad hlavou (C)

lesy a moře a domy v jasech svých (D)

a jak sestupuji temným schodištěm svého těla, svých let (B)

hmatám kolem sebe tmu tmou (C)

a za ní událostí všech lávou sesedlou (C)

temnou tloušťku masívů pohrom utichlých (D)

ze všech stran planetu svírající... “¹²¹(A)

I zde Zahradníček volí tři tečky k ukončení jednotlivých sekvencí básnických obrazů, v jiných případech pomlčky. Čárky a tečky se vyskytují sporadicky. Zdá se, že básník úplně upustil od interpunkce. Signálem pro začátek nové strofy je nám pouze zachování velkých písmen.

Častým a oblíbeným prostředkem je veršový přesah. V rámci zvukových prostředků je zde velmi hojně využito anafory. Najdeme je téměř v každé strofě. Od menších anaforických skupin hlásek až po někdy celé věty.

„ve kterých se tak pěkně šlapalo do Betléma

ve kterých se tak pěkně šlapalo na Kalvárii“

Jistý paralelismus panuje i ve výskytu motivů. Například motiv zvonů zahajuje celou skladbu: „Zvony (zbyly-li jaké) vyzváněly zblízka“¹²² a zároveň ji i ukončuje: „potřeboval bych hlasy všech zvonů rozlitých v posledních válkách.“¹²³ Rámuje tak celou báseň, která kolísá mezi dvěma póly. Objevují se nejrozumnější protiklady od tmy a světla, dne a noci, až

¹²¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 239

¹²² ZAHRADNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 225

¹²³ ZAHRADNÍČEK, Jan. La Saletta. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 251

k náruči trestající s náruči milující. Velmi zajímavého efektu docílil básník i propojením vertikálního a horizontálního směru. Při názorném spojení těchto směrů vzniká totiž kříž, nebo-li centrální motiv této sbírky.

Mnoho motivů je shodných s motivy z *Roušky Veroničiny*. Namátkou jmenujme alespoň některé z nich: Ticho, jež střídá křik. Mrtví jsou s živými pomišeni. Oblaka, která pláčou. Na rovině času se však sbírky rozcházejí. Naděje a jakási obava z budoucnosti, jež panovaly v *Roušce Veroničině*, již teď neplatí. V *La Salettě* je důležitá pouze přítomnost, jedině ta se počítá. Vše se točí okolo básníka, který je nám průvodcem v tomto prazvláštním čase a v tomto prostoru. A co příroda? I ta je zmatená, roční období jako by se slila do jednoho, jako by ztratila na své výlučnosti. Krajina se zbarvila do šeda. Nic nového neroste.

5.2.3 Otázka jazyka

Co se týká jazyka, Zahradníček nám v této sbírce opět dokazuje svou důkladnou znalost Bible. *La Saletta* je protkána řadou biblických událostí a odkazů:

„Ta, která nepromluvila od svatby v Káni

mlčíc i na Golgotě“¹²⁴

„Jak Marie před hrobem prázdným a otevřeným“¹²⁵

Panna Maria se často objevuje i v ostatních Zahradníčkových sbírkách. Někteří dokonce tvrdí, že Zahradníček je jeden z největších mariánských ctitelů mezi básníky.¹²⁶ kromě postavy Matky Boží se zde vyskytuje i postava Ježíše Krista a s ním spojená otázka synovství. S tím souvisí i další z centrálních motivů sbírky, a sice otázka viny. Neboť jako lidé jsme obtěžkáni dědičným hříchem, který nás vzdaluje od Boha a tím pádem i od vytouženého ráje.

Kromě těchto biblických prvků se často vyskytuje i prvek frazému:

¹²⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II*, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 227

¹²⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II*, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 244

¹²⁶ TRÁVNÍČEK, Mojmír. Doslov. In ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta ; Znamení moci*. Vyd. 1. (La Saletta 2.). Praha: Vyšehrad, 1990, s. 144-155

„Jak dříví do lesa nosíme smrt do království smrti“¹²⁷

„Vy sliby chyby a hle-“¹²⁸

Z hlediska žánru skladba osciluje mezi pamfletem a modlitbou.¹²⁹ Svědčí o tom i hojné použití oxymóronu a s ním spojeného paradoxu, který Zahradníček dosud ve svých sbírkách tak často nepoužíval. Zmatek je spořádaný, moudrost je u pošetilých, radost u zarmoucených, doufající jsou bez naděje.

Celkově jazyk nabývá na dynamičnosti. Planeta se nejdřív otáčí rychle, pak už zběsile. Věci se zbavují svých podstat, příčiny opouštějí následky. Slova vystupují zde jako vojáci, mají velkou moc. Mohou bránit i útočit zároveň. Ale také varovat, to je jedna z jejich nejdůležitějších funkcí.

„Já strach bezruký - ukazuji

já úzkost beznohá – běžím

já ústa bez hlasu – křičím“¹³⁰

5.2.4 Co říkají kritici...

Sbírka svého času vzbudila řadu reakcí. Podívejme se nyní, co o sbírce napsal literární kritik Bedřich Fučík,¹³¹ který je považován za jednoho z největších odborníků na Zahradníčkovu dílo. Nejenže ho důvěrně znal a udržoval s ním přátelské styky, ale jeho tvorbu sledoval od samého začátku. Sbírka *La Saletta* podle něj stojí na určité křižovatce básnickovy minulosti a nadcházející budoucnosti. Je svědectvím pravého duchovního zápasu. Všechno, čeho se kdy básník byť jen letmo dotkl, se zde znovu objevuje v nových souvislostech. Pro tyto nové souvislosti musel být logicky zvolen i nový básnický jazyk. Fučík dále zdůrazňuje protestně obrannou pozici básníka, do které byl Zahradníček dotlačen

¹²⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II*, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 237

¹²⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II*, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 246

¹²⁹ MED, Jaroslav. Jan Zahradníček-La Saletta. In *Spisovatelé ve stínu*, Vyd. 2., rozš., v Portále 1. Praha: Portál, 2004, s. 103-109

¹³⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II*, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 251

¹³¹ Bedřich Fučík (4. 1. 1900-2. 7. 1984) literární kritik a esejista. Zabýval se výhradně soudobou českou poezií a prózou. Přispíval do řady časopisů: Host, Akord, Tvar aj. V období 1945-48 ředitelem nakladatelství Vyšehrad a Sursum. Ve stejném procesu jako Jan Zahradníček byl odsouzen k patnácti letům vězení.

a nijak si ji neulehčuje. Je připraven k boji, neboť jde vskutku o všechno. Nabádá lid k obrácení.¹³²

Velikost této básnické skladby Fučík spatřuje v její upřímnosti. Jako jediná v českých dějinách vyslovila onu hrůzu, která je všude kolem nás, při čemž se rozhodně nejednalo o pouhé konstatování vzniklé situace. Je to plamenná a živá výzva k obraně života a pravdy. Její význam spočívá i ve způsobu vyslovení. Pouze básník opravdových kvalit mohl vyjádřit slovy něco tak podobného Beethovenově symfonii. Fučík dále upozorňuje na rostoucí podobnost Zahradníčkovy básnické architektury s Otokarem Březinou. Rozdíl podle něj spočívá v přístupu k dané věci a ve větší básnickosti Zahradníčkově ve smyslu většího přiblížení se k podstatě lidské existence.

Pozitivní kritiky se Zahradníčkovy dostalo i z pera Jaroslava Meda.¹³³ Zahradníčkovu *La Salettu* hodnotí jako určitou sumarizaci jeho názorů a jakési symbolické završení jeho tvorby, to vše s přihlédnutím k době, ve které toto dílo vznikalo. Zmiňuje i ostatní básnické počiny Zahradníčkových souputníků, kteří taktéž chtěli vyjádřit tragický osud lidstva poté, co se zřeklo boha, a vydalo se tak na cestu vedoucí do prázdna materialismu. *La Saletta* je mezi těmito díly vyzdvihnuta na pomyslný trůn tehdejší umělecké tvorby.

5.2.5 Shrnutí

Básnická sbírka *La Saletta* je obrazem světa, jak ho viděl básník - křesťan v období po druhé světové válce. Lidstvo se odvrátilo od Boha, nepoučilo se z hrůzných zážitků války, počalo hledat jiné hodnoty, převážně materialistické. S tím se básník Zahradníčkova charakteru nemohl smířit. Doufal, že se lidstvo navrátí k tradičním hodnotám, ze kterých vyšlo. Ale byl zklamán, proto musel reagovat, vystoupit proti nicotě, co pohlcuje člověka. Vyslovuje to, co by se jiní neodvážili, nazývá věci pravými jmény, nebojí se odkrýt dávné viny, připomenout, co se zdálo být již zapomenuto. Nechce tvořit falešné naděje a říkat polopravdy. Svědčí to o jeho morálních kvalitách a o velké odvaze. Následky jeho činu

¹³² Uvádíme zde shrnutí kritik pojednávající o Zahradníčkově sbírce *La Saletta*. Vycházíme při tom ze studie Bedřicha Fučíka – *Cestou k La Salettě* – In *Píseň o zemi*. 1. knižní vyd. Praha: Melantrich, 1994, s. 59-70 a studie Jaroslava Meda – *MED, Jaroslav. Jan Zahradníček-La Saletta*. In *Spisovatelé ve stínu*, Vyd. 2., rozš., v Portále 1. Praha: Portál, 2004, s. 103-109

¹³³ Jaroslav Med (19. 4. 1932) literární historik a kritik. Specializuje se na křesťanskou literaturu 2. pol. 20. stol. Důležitou část jeho práce tvoří ediční činnost zaměřená kromě jiných i na Jana Zahradníčka.

na sebe nenechaly dlouho čekat. Dostavil se trest. V roce 1948 byla Zahradníčkovi zakázána veškerá publikační činnost. *La Saletta* a *Rouška Veroničina* jsou tak poslední sbírky, která ještě vyšly za básníkovy života.¹³⁴

¹³⁴ TRÁVNÍČEK, Mojmír. Vydavatelské poznámky. In ZAHRADNÍČEK, Jan. Dílo II. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991-1992, s. 461-471

„Potom jsem měl vidění: Hle, dveře do nebe otevřené, a ten hlas, který předtím ke mně mluvil a který zněl jako polnice, nyní řekl: „Pojď sem, a ukážu ti, co se má stát potom.“¹³⁵

5.3 Znamení moci

Sbírka byla napsána v roce 1950, dokončena krátce před zatčením Jana Zahradníčka na přelomu ledna-února v roce 1951. Za jeho života již nestihla vyjít. Šířila se v neúplných opisech nejen u nás, ale i za hranicemi. Báseň připravil k vydání Bedřich Fučík roku 1969, sbírka se bohužel nedostala na knižní pulty, a tak v plném znění vyšla poprvé až v roce 1990 v nakladatelství Lidové noviny.¹³⁶

Jak jsme již viděli, tradičně bývá sbírka považována za jakési pokračování sbírky *La Saletta*. Podívejme se nyní podrobněji na samotnou sbírku a později si srovnáme obě dvě sbírky. Báseň je oproti předešlým sbírkám bez dedikace. Že by se tedy opravdu jednalo o druhou kapitolu jedné knihy? Jestli ano, proč je tedy druhá kapitola o tolik více ceněna? V čem je tak jiná? To jsou otázky, na které se pokusíme v následujícím rozboru odpovědět.

5.3.1 Rozbor sbírky

Oproti *La Salettě* je sbírka rozdělena do 7 zpěvů. Sedmička je obecně považována za číslo mystické, číslo spojené s náboženstvím. Nabízí se možná paralela k sedmi dnům, ve kterých Bůh stvořil svět, ale z hlediska obsahu a naladění básně se spíše přikláníme k výkladu, že číslo sedm symbolicky připomíná biblický obraz lámání sedmi pečeti v Apokalypse.¹³⁷

První verš prvního a sedmého zpěvu je stejný-*Bylo k zalknutí*, jedná se o jakési formální ohraničení celé básně. Od samého začátku jsme vrženi do nejistého prostoru, kde se při tom vše děje nenápadně. V *La Salettě* nás provázel lyrický subjekt, který byl plně zapojen do děje, konal a vše se točilo okolo něj. Ve Znamení moci je lyrický subjekt pouhým

¹³⁵ Zjevení Janovo (4,1)

¹³⁶ BEDNÁŘOVÁ, Jitka, TRÁVNÍČEK, Mojmir. Komentář. In Knihy básní. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 767-981.

¹³⁷ Jinak řečená poslední kniha Nového zákona – Janovo Zjevení.

pozorovatelem, který kráčí sutinami. Byla-li *La Saletta* předobrazem apokalypsy a varováním, tak *Znamení moci* je už přesným obrazem toho, co nastalo.

V první části básně se dozvídáme, že ač bylo na zemi mnoho lidí, každý byl vlastně sám. Minulost se pomalu ale jistě vytrácela. V *La Salettě* se ještě prosilo za vyrovnání svých dávných závazků, tady už je příliš pozdě na vše a „*staré závazky beztak mrtvé*.“¹³⁸ Jedinou jistotou je zde smrt. Budoucnost je nám neznámá.

Básnický subjekt prochází ulicemi, které se nepodobají žádným jiným, které kdy viděl. Zvlášť zdůrazněna je jejich sterilizovanost. Scény se podobají těm z Pekla Božské komedie. Domy jsou uspořádány do kruhů a v nich se zmitají i lidé, přesně jako v již zmíněném Pekle. Jsme svědky jakéhosi divadelního představení, kde „*všechno běželo pouze naoko*.“¹³⁹ Lyrický subjekt je z nastalé situace zděšen. I příroda zůstává nepochopena a Boží vláda nad světem byla neuznána.

Přecházíme do nejkratší, druhé části sbírky, tvořené, dosti nezvykle, pouze dvěma slokami. Přesto i tyto dvě sloky toho vypovídají hodně. Na pozadí začínající zimy se dozvídáme, že přes všechna opatření se pořád do domů dostává chlad. „*Čas sibiřský táhne, čas sibiřský profukuje*.“¹⁴⁰ A na svědomí rozhodně nemá jen zmrzlé kytky na záhonech.

Třetí část nás zavádí do prostředí trosek a sutin, mezi nimiž koná svůj bezcílný pohyb i lyrický subjekt. Na základě tohoto obrazu vyslovil Jiří Trávniček¹⁴¹ hypotézu o možné existenci d'ábla v této části. Opírá se při tom o tuto pasáž:

„Když nechtějí připustit, abych byl pánem jejich domů

/jež stojí

...budu pánem jejich sutin

*budu pánem jejich kostí“*¹⁴²

¹³⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 254

¹³⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 256

¹⁴⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 258

¹⁴¹ TRÁVNÍČEK, Jiří. Pravda konfese – Pravda literatury. In Poezie poslední možnosti. Vyd. 1. Praha: TORST, 1996, s. 53-68

¹⁴² ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 259

Kdo je autorem těchto veršů? Bůh nebo ďábel? S přihlédnutím k Zahradníčkově dosavadní literární produkci je téměř vyloučeno, že by autorem veršů ustanovil ďábla. Když si pozorně přečteme následující verš, pochopíme, na co chtěl zřejmě básník poukázat.

„Hyena a sup jsou také má zvířata

a oheň patří mezi mé posly nejhbitější“¹⁴³

Jak sami vidíme, Zahradníčkova představa Boha není manichejistická, ale křesťanská. Dobro a zlo pochází z jednoho, stejného zdroje. I hyena a sup jsou dílem božím. Neexistuje absolutní dobro, kdyby ano, svět by byl až příliš ideální. *„Já kárám a trestám ty, které miluji; vzpamatuj se tedy a čiň pokání.“¹⁴⁴* Vzpomeňme si například na starozákonního Jóba¹⁴⁵, kterého Hospodin nakonec za jeho věrnost odměnil.

Lyrický subjekt danou situaci hodnotí jako poslední akt tragédie. Davy nešťastných lidí se shromáždily na náměstí jako by na poslední chvíli chtěli uznat Kristovu oběť v dějinách. Vše to bylo bráno jako nějaká generální zkouška.

K myšlence, že situace je opravdu vážná, nás přivede první verš čtvrté části, ve kterém lyrický subjekt přirovnává jím popisované město k nešťastným městům historie jako Ninive¹⁴⁶ a Hirošima.¹⁴⁷ Lidstvo, jež v něm žije, je obrazem tuleního stáda, které se těžce pohybuje v onom blátě, co všude spočívá.

V tomto čase zvláštního mezidobí si čím dál více uvědomujeme moc a expanzi novodobé civilizace. Tradiční prostor venkova byl postupně nahrazen novými zástavbami. Vznikla města plná anonymních jedinců, kteří dál vedou lidstvo ke zkáze. Všichni jsou této hry účastni. Není zde diváků. Každý jde „*vlastní svou cestou křížovou*.“¹⁴⁸ Svoboda je zde pojímána jako veličina, která se dá přesně změřit a která určuje tíhu každého lidského kříže. Na této křížové cestě se však budeme muset obejít bez Krista, což budí hrůzu. Vše je předem ztraceno. Mrtvých přibývá. Nikdo už se ani nevzmůže na protest. Přesto se tu za tím vším

¹⁴³ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 259

¹⁴⁴ Zjevení Janovo (3, 19)

¹⁴⁵ Jób – hlavní postava stejnojmenné knihy Starého zákona. Ďábel ho u Boha pomluvil a ten ho vydává do jeho rukou. Přes všechny útrapy a zkoušky, které ho provází, Jób nepřestane chválit Hospodina. Ve zkoušce tedy obstál a Bůh se mu za to náležitě odměnil.

¹⁴⁶ Starozákonní město.

¹⁴⁷ Město v Japonsku, na které Američani 6. 8. 1945 vůbec poprvé v dějinách použili atomovou zbraň.

¹⁴⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 267

v prostorách jinak odstrčeného chrámu ještě odehrává jistý děj, děj s velkým D, kterého by se chtěli všichni účastnit.

„A já viděl, já viděl, jak vzdaluje se

ta blaženost určená pro nás

nezadržitelně, jak se nám zdálo

zatímco na všech návrších země

Kalvárie bez Krista

*vyvstávaly*¹⁴⁹

Opět nezvykle krátkou pasáží je v pořadí pátá část skladby. Obsahuje pouhých 25 veršů. Tři ze všech čtyř strof začínají veršem *Ted' nebo nikdy*. Napětí se stupňuje. Kolují různé zvěsti. Nevinnost se dává do boje s nečistotou. Jsme svědky posledního pokusu křižování toho, který jediný má moc nad světem.

Šestá část je naopak nejdelší. Dohromady se skládá z rovných 236 veršů, při nichž Země se kolébá. Nastává čas volby symbolicky znázorněný dalším obrazem z cyklu velikonočních událostí, obrazem vzkříšení Krista, neboť pouze při něm došlo k revoluci v pravém slova smyslu.

„Třtina nalomená se nezlomila

knot, který doutnal, nezhasl“¹⁵⁰

Tato událost se připomíná každý rok. Lidé se mohou dál nechat unášet pohanskými bludy, ale nic jim to nepřinese. Jedná se o věčný koloběh vítězství a porážek. Navíc Bůh je zde stále přítomný a jeho dobrotivost nemá konce. On si je vědom svobody, kterou člověku dal, a nechce ji nazpátek. Ulpívá na nás jeho pohled, který nepotřebuje masky. Bůh se dívá do lidských tváří zpříma. A my jako lidstvo proradné nemůžeme snést tento přímý pohled.

¹⁴⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In *Dílo II*, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 271

¹⁵⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In *Dílo II*, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 275

Lyrický subjekt nás vybízí k obrácení. Teď je ten správný čas, kdy můžeme najít znovu společnou řeč, poté co se dějiny snažily Boha vyškrtnout. On při tom stále čeká. Na svém trůnu, kterým je kříž.

Poslední část *Znamení moci* nabízí stejně jako předešlé části spoustu otázek, na které se nám nedostává odpověď. Přesto přetrvává pocit chýlícího se konce. Nastává doba prázdna. Vzduchem se šíří chlad. Do toho se opět ozývá lyrický subjekt a ujišťuje nás, že pouze my můžeme ovlivnit budoucnost. Avšak naše smysly nejsou dostačující, je třeba dívat se také srdcem a rozplést uzle dějinných souvislostí „ *v této hodině temnot, v níž Evropa potápí se.*“¹⁵¹ Odehrává se poslední zápas lidstva. Nyní se rozhodne o vládě nad světem. Boží postavení roste a s ním i „*jediná opravdová, jediná skutečná vláda nad světem.*“¹⁵²

5.3.2 Interpretace skladby

Charakteristickým znakem sbírky je její symfoničnost, jeví se nám jako hudební skladba. Svědčí o tom nejenom veršové odkazy navozující hudbu jako hra zvonků, nevýslovnost hudby, ale také časté repetice veršů, opakování jednotlivých pasáží, jež budí dojem refrénu.

Za zvláštní zmínku stojí verš, který říká, „*že Bůh myslí orchestrálně.*“¹⁵³ Vzniká tak představa Boha jako vedoucího orchestru, který jediný má partituru od této skladby a pod jeho taktovkou se dají slyšet nejrůznější nástroje. Samozřejmě ne každý orchestr je dokonalý a dovede svou skladbu zahrát bez chyby. Stejně je tomu i v našem případě. Některé nástroje nastupují pozdě, jedny jsou moc výrazné, druhé naopak skoro neslyšitelné. Již v předešlé *La Salette* je zmíněna Beethovenova Devátá (symfonie d-moll). Ono mollové naladění pokračuje až sem.

Kromě hudebního naladění sbírka vykazuje i znaky divadelní hry. O jaký žánr se jedná, nám prozradí následující verš: „*Bylo to poslední jednání tragédie*“¹⁵⁴ Obraz světa jako divadelního jeviště dokládají i další zmínky v textu.

„...výjevy hry, jež hodně už pokročila

¹⁵¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 285

¹⁵² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 287

¹⁵³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 259

¹⁵⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 260

bez opakování, ale s herci vždy novými

bez diváků, protože všichni byli v tom“¹⁵⁵

Všichni se účastnili, scéna jako vytržená z Pirandellovy koncepce „divadla na divadle.“ Stejně jako jeho herci, tak i ti naši nosí masky a hrají s námi podivuhodnou hru. Kromě této inspirace nesmíme zapomínat ani na tradiční předlohu velikonočních her, která je v textu často detailně citována – cinkající groš Jidášův, kořalka určená pro pacholky Pilátovy, volba mezi Kristem a Barabášem, události Zeleného čtvrtku a Velkého pátku a mnohé další.

Jako v každé hře se i zde objevují postavy. Kromě Krista a Marie, jež jsou v Zahradníčkových básních již tradičně opěvováni, jsou zde přítomny nové, dosud nevyskytující se postavy alegorického charakteru - pan Kráva, „*poslední harcovník poslední vzpoury*“¹⁵⁶, Tamtenvenku a především pan Nikdo. O koho se vlastně jedná? V textu tato postava tvoří diametrální opozici k Bohu, jeho nepřítele, který „*sám bez jména už sahá po koruně vítězství*.“¹⁵⁷

„tu Nikdo – ten hrozný pán

otroctví nastoluje“¹⁵⁸

Postava pana Nikoho vnáší do už tak odcizeného světa další prvek znicotnění. Jiří Trávníček ve své studii¹⁵⁹ vysvětluje jeho zrození v souvislosti s tradicí svatého Augustina. Svatý Augustin¹⁶⁰, jeden z církevních otců, napsal během svého života spis *O Boží obci* (De civitate Dei), který pojednává o teorii dvou států. Prvním je stát Boží (civitas Dei), jediné dokonalé a věčné uspořádání společnosti. Jedná se o neviditelný stát vedoucí ke Kristu, jehož pozemským představitelem je církev se svými zákony. Naproti tomu stojí stát pozemský (civitas terrena), který organizuje společnost na základě lidské přirozenosti. Je tedy pod vládou zla a hříchu. Z tohoto místa neosídleného Bohem pochází pan Nikdo jako symbol

¹⁵⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 266

¹⁵⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 268

¹⁵⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 279

¹⁵⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 264

¹⁵⁹ TRÁVNÍČEK, Jiří. Pravda konfese – Pravda literatury. In Poezie poslední možnosti. Vyd. 1. Praha: TORST, 1996, s. 53-68

¹⁶⁰ Svatý Augustin (354 – 430) biskup a učitel církve v období pozdního římského císařství. Významný křesťanský filosof a teolog.

prázdná moderní společnosti, v níž není žádný řád. V českém prostředí se tímto pojetím dvou států nechal inspirovat např. Jan Ámos Komenský ve svém díle *Labyrint světa a ráj srdce*.

5.3.3 Otázka časoprostoru

Nacházíme se sice v prostředí opředěném dějinnými událostmi i hořkou přítomností, čas a prostor se ale pomalu vytrácejí. Pohybujeme se v kruhu. V tom symbolickém kruhu, do kterého Dante Alighieri zasadil svoje *Peklo*, první oddíl *Božské komedie*, Jan Zahradníček nechal vyrůst svému básnickému městu. Město je zosobněním marné lidské existence a ztělesněním pokroku ženoucího své obyvatele do záhuby. Podle náznaků a místních určení se můžeme domnívat, že se jedná o obraz města Brna.

„města dvou vrchů

vrchu s kasematami a vrchu s katedrálou“¹⁶¹

...ten první vrch s mučírny a druhý

ten kostelní útes s věžemi v moři domů

Svatý Michael, Svátý Jakub, Svátý Tomáš a Maří Magdaléna“¹⁶²

Kromě konkrétního času se zde objevuje i čas minulý, odkazující nás k historickým událostem a také událostem doby, ve které sbírka vznikala.

Miroslav Zelinský¹⁶³ označil *Znamení moci* i předešlou sbírku *La Saletta* ve svém příspěvku v *Tvaru* jako básně z bezčasí. S tímto tvrzením nemůžeme plně souhlasit. Textové doklady času jsou možná zastřené („*ohrada času mezi dvěma převraty*“, „*hodina temnot, v níž Evropa potápí se*“), ale přesto jsou přítomné. Dokonce sám Zelinský je ve svém článku dokládá. Tak proč tedy výraz bezčasí? Souvisí to pravděpodobně s procesem postupného vyprazdňování prostoru a ztrátou dějinnosti. „*Celá léta jim vypadla, celá staletí, celé věky...*

¹⁶¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 285

¹⁶² *Ibid*

¹⁶³ ZELINSKÝ, Miroslav. *Básně z bezčasí*. (Nad *La Salettou* a *Znaméním moci* Jana Zahradníčka). In *Tvar* č. 14, 1997

Nebylo pro ně to tkanivo dějstvování s nitmi souvislosti“¹⁶⁴ V čase, kde není prostor, není ani čas, tak proto ono bezčasí.

5.3.4 Obraz přírody

Zahradníčkova oblíbená tematika přírody neměla moc příležitostí se v této, byť rozsáhlé, skladbě prosadit. Příroda je totiž odjakživa ztělesněním určitých zákonitých principů a neměnného řádu. Logicky tak nemohla zabírat moc prostoru v onom chaotickém a destruktivním světě, jenž báseň zobrazuje. Příroda tedy zůstává nepochopena a jaksi v pozadí. Přesto zde nalezneme kratší pasáže líčící její dění.

*„Stromy stály a stačilo jim, že stojí, kam vsadili je“*¹⁶⁵

Přírodu nahradilo moderní, industriální prostředí. Převládají obrazy města a jeho ulic. *„Jen nesmírně chmurné panorama.“*¹⁶⁶ *„Krajiny samý škrt.“*¹⁶⁷ Žádné barvy. Jenom šed'. Jednotlivé obrazy jsou velice působivé, až naturalistické.

„Domy stížené strašnou vyrážkou

ukazovaly nestoudně hanebnosti páchané v jejich zdech

Jako by se dusily zácpou ve střevech odpadového vedení

*a výkaly se jim rozlévaly pod omítkou“*¹⁶⁸

Domy, které nahradily stromy, se zde začínají podobat lidem, berou na sebe jejich vlastnosti. Jsou pokřivené stejně jako charaktery lidí. Celý svět je vzhůru nohama. Všude samé trosky. Z tradičního venkovského prostředí zbyly jen letmé vzpomínky.

¹⁶⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 283

¹⁶⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 266

¹⁶⁶ Ibid

¹⁶⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 254

¹⁶⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 262

5.3.5 Otázka duality

Sbírka je postavena na častých kontrastech a jakési stupňující se dualitě. Mnoho těchto motivů se objevilo již v předešlých dvou sbírkách. Jako například protiklad ticha a hluku (křiku). „*Ticho, v němž bylo slyšet...úpění lásky a hlas svědomí, jenž překřičel všechny amplióny.*“¹⁶⁹ Dalším motivem je proces narození a smrti. Stejně jako v *Roušce Veroničiny* jsou zmíněny nenarozené děti, kterým nebylo dovoleno přijít na svět, zatímco počet mrtvých neustále narůstá. Zajímavým a novým motivem je protiklad tepla a chladu. Pochází zřejmě z Bible, z knihy Zjevení, kde se říká: „*Vím o tvých skutcích; nejsi studený ani horký. Kéž bys byl studený anebo horký! Ale že jsi vlažný, a nejsi horký ani studený, nesnesu tě v ústech.*“¹⁷⁰ Ona vlažnost je vlastně jinak vyjádřená nerozhodnost. Buď anebo, nic mezi tím se nepřipouští. Narůstající chlad je produktem prázdna, které všechno obklopuje. Na intenzitě roste i díky výskytu sibiřského větru. Lidé sice zacpali všechny možné škvíry svých domovů, aby do nich nepronikl, ale bylo to zbytečné. Mezi tím, co se děje vně a uvnitř, existuje jen tenká hranice. Stejně jako mezi vítězstvím a porážkou. S tím souvisí i pohyb z náruče milující do náruče trestající. Zda-li se opravdu pohybujeme v kruhu, měli bychom se jednou logicky opět navrátit do náruče milující.

Další pohybovou opozici tvoří nebe a země, tedy to, co je nahoře versus to, co je dole. Kořeny versus hvězdy.

Neméně zajímavá je i otázka rychlosti pohybu. Střídá se rychlý pohyb s pomalým až naprostým nepohybem. „*Přes ten chvat se tady nic nedělo.*“¹⁷¹ „*Stromy stály, kamení leželo.*“¹⁷² Pěkným příkladem vývoje pohybu je obraz naší planety. V *La Salette* jsme byli skrze lyrického mluvčího svědky jejího rychlého otáčení, ve *Znamení moci* se naopak naše země kolébá. Tento váhavý pohyb naznačuje, jako by se i ona zmítala v rozhodování, na kterou stranu se přiklonit. Stejně tak tápe i lyrický subjekt. „*Utíkal jsem a zase se vracel.*“¹⁷³

Z hlediska času se nabízí již známá dvojice motivů – minulost a budoucnost. Na rovině dějin k tomu můžeme připojit biblickou dvojici Adama a Krista. Od Adama jsme zatíženi dědičným hříchem. Jeho neuposlechnutím se změnil člověk i celý svět, protože Bůh

¹⁶⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 264

¹⁷⁰ Zjevení Janovo (3, 15-16)

¹⁷¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 254

¹⁷² ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 255

¹⁷³ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 259

jedná skrze jednotlivce, dopadá také vina jednotlivce na všechny. „*Skrze jednoho člověka totiž vešel do světa hřích a skrze hřích smrt; a tak smrt zasáhla všechny, protože všichni zhřešili.*“¹⁷⁴ Z toho plyne, že chování jednotlivce vždy poznamenává celou společnost. Adamovo NE tak mělo negativní dopad na celé lidstvo. Avšak existují i příklady pozitivního dopadu, vzpomeňme třeba postavu Abraháma, který byl za svoji bohabojnost a poslušnost odměněn. Stejně tak i Kristus svou obětí kříže přináší požehnání celému lidstvu. „*Jestliže proviněním Adamovým smrt se zmocnila vlády skrze jednoho člověka, tím spíše ti, kteří přijímají hojnost milosti a darované spravedlnosti, budou vládnout v životě věčném skrze jednoho jediného, Ježíše Krista.*“¹⁷⁵

S Kristem je také obvykle spojován motiv světla, záře, která přichází. Zde je však světlo značně omezeno, pouze tu a tam problikává. *Znamení moci* je plné textových odkazů na nastávající tmu. „*Stmívalo se tmou studenou.*“¹⁷⁶ „*Nebylo vidět na krok.*“¹⁷⁷ V této houstnoucí tmě se objevuje metafora pšeničné záře, známá již ze sbírky *Korouhve*.¹⁷⁸ V obou sbírkách nějak souvisí s prostorem chrámu. To je totiž poslední místo, kde je přítomno světlo a mimo to se zde odehrává

„*jediný Děj*

pro nějž se všechno děje

Hostina, kde jsou všichni.“¹⁷⁹

Z různých pólů a kontrastních pozic se tak dostáváme do středu všeho dění a symbolicky i do středu celé sbírky. V *La Salettě* se vše upínalo ke kříži, jako obrazu jediné spásy, ve *Znamení moci* dochází k proměně. Události té noci, jež budí strach i naději zároveň (narážíme zde na další kontrast), předcházela akt Poslední večeře Páně, při němž Ježíš proměnil chléb na své tělo a víno na svou krev. Tehdy přikázal učedníkům, aby konali to samé na jeho památku. Tak vznikla dnešní podoba slavení eucharistie, k níž odkazuje obraz hostiny. Hostie, která se při ní podává, má tvar kruhu. Tento božský kruh, zmíněný již

¹⁷⁴ Římanům (5, 12)

¹⁷⁵ Římanům (5, 17)

¹⁷⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 270

¹⁷⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 269

¹⁷⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Svatý Vojtěch*. In *Knihy básní*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 297

¹⁷⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 270

v předchozích sbírkách, je tak symbolicky opačným kruhem ke kruhu d'ábelskému, do něhož je uspořádáno Dantovo Peklo a také vybrané pasáže sbírky.

5.3.6 Funkce příběhu

Výrazným rysem Zahradníčkovy sbírky Znamení moci je příběhovost. Nemluvíme na tomto místě o tradičním pojmu příběhu spojovaném převážně s epickou formou, ale pouze o prvku, jenž je důležitým stavebním materiálem Zahradníčkových veršů. Autor do svých veršů zakomponoval příběhy z různých období dějin. Nejčastějším zdrojem a inspirací je Bible. Avšak nejedná se o celé pasáže biblických příběhů, ale pouze o jména nebo popis událostí s nimi spojených, které můžeme při pečlivém čtení rozkrýt. Za předpokladu, že se alespoň trochu orientujeme v této Knize Knih, a to v obou jejích částech. Zahradníček totiž oplývá znalostmi Starého i Nového zákona. Společně si nyní rozkryjeme některé případy těchto citací¹⁸⁰:

„Nevěděli, co činí.“ (Znamení moci) > Odkazuje na moment, kdy Ježíš na kříži prosí Boha za vykonavatele svého trestu. *„Otče, odpusť jim, vždyť nevědí, co činí.“* (Lukáš 23, 34)

„K zeleným pastvám.“ (Znamení moci) > *„Hospodin jest můj pastýř, nebudu míti nedostatku. Na pastvách zelených pase mě, k vodám tichým mne přivodí.“* (Žalm 23, 1-2)

„Zacpávali si uši při slovech mých“ (Znamení moci) > *„Ale oni tomu odmítli věnovat pozornost, svéhlavě se obrátili zády a zacpali si uši, aby neslyšeli.“* (Zachariáš 7, 11)

„Stojí za dveřmi a klepe“ (Znamení moci) > *„Hle stojím u dveří a klepu. Kdo uslyší můj hlas a otevře dveře, k tomu vejdu a budu jíst u něho a on u mne.“* (Zjevení Janovo 3, 20)

„Ukřížuj! Ukřížuj!“ (Znamení moci) > *„Tu se znovu dali do křiku: „Ukřížuj ho!“* (Marek 15, 13)

Příběh velikonoční je nejdůležitější. K němu odkazující motivy se v Zahradníčkových sbírkách stále vrací. Velikonoce jsou součástí i našich tradic, i když jejich pravý význam dnes zůstává v pozadí.

¹⁸⁰ Pro lepší přehlednost uvádíme vždy na prvním místě danou citaci ze Zahradníčkovy sbírky a na druhém vybranou pasáž z Bible, jíž je verš inspirován.

Kromě biblických příběhů se vyskytují i odkazy k našim dějinám.

„*Jen Kříž se pohne*“ (Znamení moci) > Na třetí neděli adventní se v Čihošti, malé vesnici poblíž Ledče Nad Sázavou, údajně během kázání několikrát za sebou pohnul kříž na oltáři. Tamní farář, Josef Toufar, byl obviněn z inscenace tohoto zázraku a během svého výslechu ubit příslušníky Státní Bezpečnosti. Jan Zahradníček patřil k těm, kdo onomu zázraku věřil.¹⁸¹

„*Své smýšlení připnuté na kabátě*“ (Znamení moci) > Traduje se, že v prvních letech po válce bylo povinností komunistů nosit odznak své strany připevněný na klopě kabátu.¹⁸²

Sbírka *Znamení moci* není jediná Zahradníčkova sbírka, která by používala prvku příběhu. S tímto typem odkazování jsme se setkali například už v *Roušce Veroničině* nebo v *La Salettě*, kde je příběh zjevení Panny Marie úvodním tématem skladby a prochází celou skladbou. Příběh je něco živého, trvalého, co si lidstvo odjakživa předává a buduje na něm svou historii, svojí kontinuitu v čase.

Miroslav Zelinský v této souvislosti poukazuje na lyrickoepický charakter sbírky, kde se „dialogicky“ střetávají jinak „monologické“ literární druhy – lyrika a epika.¹⁸³ Je zde zdůrazněna statičnost lyriky. Naproti tomu epické pasáže uvádějí text do pohybu. Samy příběhy tak tedy udržují dynamický chod celého textu.

5.3.7 Básnický jazyk, jeho specifika

Sbírka *Znamení moci* těží po své jazykové stránce z předchozích dvou sbírek. Můžeme říci, že Zahradníčkův styl a jazyk dosáhl vrcholu tohoto básnického období. Po kompoziční stránce se sbírka nápadně podobá sbírce *La Saletta*. Obě sbírky jsou psány volným veršem a rozděleny do jednotlivých zpěvů. Blízko k sobě mají i po stránce motivistické.

Z hlediska básnického jazyka se opět výrazně prosazuje veršový přesah. Verše jsou různě dlouhé a interpunkce je stále potlačena. Koherence celého textu je na hranici. Časté jsou

¹⁸¹ Dostupné z: www.cihostskyzazrak.cz

¹⁸² BEDNÁŘOVÁ, Jitka, TRÁVNÍČEK, Mojmír. Komentář. In *Knihy básní*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001. s. 767-981

¹⁸³ ZELINSKÝ, Miroslav. Básně z bezčasí. (Nad La Salettou a Znamením moci Jana Zahradníčka). In *Tvar* č. 14, 1997

krátké věty oddělené od ostatních strof, které mají za úkol uvést následující verš, případně popsat danou situaci. „*A bylo zvěstováno*“¹⁸⁴

Již jsme mluvili o hudebním charakteru sbírky, na tomto místě proto pouze připomeneme nejcharakterističtější prvek a tím je refrén, shodný se samotným názvem sbírky. I ten prochází vývojem v jednotlivých částech.

1. *své neuznání jediné opravdové vlády*

své neuznání jediné opravdové vlády nad světem

2. žádný refrén

3. *toto Znamení moci*

toto Znamení jediné opravdové moci

toto Znamení jediné opravdové moci nad světem

4. žádný refrén

5. *jako jediné platné znamení moci*

jako jediné platné znamení moci nad světem

6. *tomuto trůnu jediné opravdové moci*

tomuto trůnu jediné opravdové moci nad světem

7. *jediná opravdová, jediná skutečná moc a vláda*

jediná opravdová, jediná skutečná vláda nad světem

Jak sami vidíme, v první části ono znamení ještě není akceptováno. V druhé je vynecháno, ve třetí už je plně uznáno, svědčí o tom použití trojverší. Je to jediné použité trojverší v plejádě našich refrénů. Nabízí se možná číselná symbolika čísla 3. Je to pořadí části skladby, stejně jako Bůh je trojjediný. Napětí graduje. Ve čtvrté části je místo refrénu sloka pojednávající o vzdalující se blaženosti. Lyrický subjekt nám popisuje jeden ze svých

¹⁸⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. Znamení moci. In Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 259

obrazů. Pátý refrén nás přesvědčuje o platnosti znamení. Poslední refrén je vyvrcholením celé skladby. Závěrečná fanfára, která potvrzuje Boží jedinečnost a vládu nad světem.

Dalším výrazným prvkem této sbírky je používání majuskulí u vybraných slov. Konkrétně u slov Tělo, Kříž, Děj, Hostina, Chrám, Dech, Ráj a další. Můžeme říci, že všechna vybraná slova mají něco společného s Bohem. Např. kříž jako symbol ukřižování, Dech jako zpodobnění Ducha svatého a konečně Ráj jako místo věčného pokoje. Použití majuskule zvýrazňuje jejich prestiž mezi ostatními slovy a dodává jim na důležitosti. Když pomíneme tato slova, troufáme si říci, že zbylý Zahradníkův repertoár je v tomto období poměrně konstantní. Naproti tomu použitý žánr výpovědi je dosti široký. Objevují se reflexe lyrického subjektu, jeho meditace, úvahy a zprostředkované myšlenky. Z prostoru biblického je častá forma litanie, modlitby, podobenství, ale také kletby.

Na rovině básnických prostředků se nejčastěji setkáváme s již zmíněnou anaforou, slovní inverzí, přirovnáním, velmi sugestivní metaforou a oxymorónem. Prostředkem notně vyostřeným, nabývajícím na síle i významu je zde personifikace. Vodovod poplákává, stůl si povzdychne a domy dokonce křičí. Svědčí to o rozmáhající se absurditě světa.

V souvislosti s básnickým jazykem je třeba zmínit také proměnu, ke které dochází v oblasti zobrazení slova a jeho síly v rámci námi probraných sbírek. V *La Salettě* bylo slovo spojené s básníky a hrálo jednu z klíčových rolí. Zmiňuje se i jeho sounáležitost s matkou a vlastí. Tato symbolika se objevuje již ve sbírce *Korouhve*, kde je v jedné básni Panna Maria vzývána jako Matka Slova.¹⁸⁵ Jedná se o odvěkou spojitost Boha a slova, která se naplnila v Ježíši Kristu.¹⁸⁶ Dále pak Panna Maria předává ono slovo ve formě poselství lidstvu. Je silné, až obrodné.

„Dětem do usínání vcházela slova ta

hluchým do temnot, slepým do tmy“¹⁸⁷

Proti němu stojí řeči mudrců, hadačů a kouzelníků. Ty však nemohou Mariiným slovům konkurovat, neboť *„jejich slova se potloukají co nejdále od pravdy.“¹⁸⁸*

¹⁸⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Maria Panno, Matko Slova. In *Korouhve*, Knihy básní. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 293

¹⁸⁶ „A Slovo se stalo tělem a přebývalo mezi námi.“ (Jan 1, 14)

¹⁸⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II*, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 231

Ve *Znamení moci* naopak slovo ztrácí svoji původní cenu. Je přirovnáváno k pouhému tlachání, žvástu. Nikdo už ho nechce poslouchat. Svědčí o tom řada textových odkazů:

„málokdo mi popřával sluchu“¹⁸⁹

„Zacpávali si uši při slovech mých“¹⁹⁰

Stává se z něj pouze jakési připomenutí minulosti, určité tradice. Lyrický subjekt vybízí k obrácení a dává řešení nastalé situace:

„A teď je čas nejvyšší, abychom všichni ztichli a spát šla slova

slova unavená, slova zmučená, slova znetvořená“¹⁹¹

5.3.8 Co říkají kritici...

S pomocí Bedřicha Fučíka¹⁹² si nyní odpovíme na otázku položenou již v úvodu naší kapitoly, a sice jak je to vlastně s velkými Zahradníčkovými sbírkami – *La Salettou* a *Znaméním moci*. Jsou to opravdu dvě kapitoly jedné knihy, nebo dva různé, na sobě nezávislé obrazy dějiny? Zároveň se podíváme, jak k celému problému přistupovala dobová kritika.

Jan Zahradníček vystřídal ve svém básnickém působení mnoho podob. Od počátečního melancholického naladění, přes chválu života a jeho Tvůrce, se dostáváme až do fáze, kdy se básník musí vyrovnat s válečnými zkušenostmi a s úzkostí, co přijde po tom všem. Z pozice ochraňovatele národních tradic se z Jana Zahradníčka stává zuřivý obránce života v celé jeho komplexnosti. Přesně taková je i jeho básnická sbírka *La Saletta*, prostřednictvím které chce lidstvo varovat, neboť lidstvo nese plnou zodpovědnost za své činy. V následující sbírce *Znamení moci* Jan Zahradníček duplikuje svou první vizi. Je to o trochu patetičtější a rozsáhlejší replika *La Saletty*. S tímto Fučíkovým tvrzením plně

¹⁸⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *La Saletta*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 227

¹⁸⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 283

¹⁹⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 283

¹⁹¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 281

¹⁹² V této části uvádíme námi parafrázované shrnutí sbírky *Znamení moci* podle doslovu Bedřicha Fučíka *Básnická výzva*. In ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci*. Vyd. 1. Ilustrace Jiří Jirásek. Praha: Lidové noviny, 1990, s. 55-64

souhlasíme. Bez vyšplhání na pověstnou lasalettskou horu by nebylo možno vidět ono znamení moci. Sbírky jsou vzájemně velmi propojené, jak na rovině tematické, tak kompoziční. Samozřejmě, že v jejich rámci dochází i k neméně častým proměnám, na které jsme se snažili poukázat při našich jednotlivých interpretacích, avšak obě jsou důkazem básnickovy živé víry a morálního přesvědčení, bez kterých by jeho výzva nebyla tím, čím je. Fučík samotnou sbírku *Znamení moci* hodnotí jako nejangažovanější báseň tehdejší doby.

Mojmír Trávníček¹⁹³ ji ve svém doslovu¹⁹⁴ k vyšehradskému vydání sbírek z roku 1990 nazývá od prvního až do posledního verše dílem lásky, a to dílem platným nejen pro nás, ale i pro budoucí generace.

Také se shoduje s naším tvrzením o dvou kapitolách jedné knihy. Navíc dodává, že se jedná o dva výkřiky jedné úzkosti, hrůzy a naděje. Oceňuje především básnickovu úžasnou přesnost, s jakou postihl směřování lidstva k totalitě, a s jakou odvahou se proti němu postavil.

Slova chvály pěje na Zahradníčka i Jiří Urbanec.¹⁹⁵ Také on je přesvědčen o tom, že obě sbírky k sobě bezesporu patří. *La Saletta* vnímá jako přestupeň *Znamení moci*, které hodnotí jako nejlepší a nejvýznamnější Zahradníčkovou sbírku, kdy na poměrně malém prostoru předvádí celou škálu svých básnických dovedností. Stává se tak ve svém monumentálním díle skutečným zvěstovatelem apokalypsy v české literatuře, aniž by poukázal na její konkrétní viníky.

¹⁹³ Mojmír Trávníček (17. 12. 1931 – 8. 7. 2011) literární kritik, historik a editor. Častý přispěvovatel do nejrozličnějších literárních časopisů. Nejvýznamnější oblast jeho činnosti představují edice. Z jeho ediční dílny vyšly práce např. Jana Čepa, Jakuba Demla nebo Jana Zahradníčka. Jako recenzent se zaměřuje především na křesťanské autory, zejména básníky. Jeho kritika je charakteristická vlídností a smířlivostí a vždy je v co nejtěsnějším sepetí s literární historií.

¹⁹⁴ TRÁVNÍČEK, Mojmír. Doslov. In ZAHRADNÍČEK, Jan. Rouška Veronika; *La Saletta ; Znamení moci*. Vyd. 1. (La Saletta 2.). Praha: Vyšehrad, 1990, s. 144-155

¹⁹⁵ Jiří Urbanec (25. 5. 1932) literární historik působící na Slezské univerzitě v Opavě. Je autorem řady vědeckých studií. Zaměřuje se především na osobnost Petra Bezruče a literární oblast Slezska. Na tomto místě prezentujeme jeho názor obsažený ve studii *Zvěstovatelé apokalypsy Jana Zahradníček a Ivan Diviš a česká literární historie*. In *Návraty k velkým: sborník referátů z literární konference 42. Bezručovy Opavy* (14. -15. 9.1999). Vyd. 1. Editor Eva Formánková. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000, s. 117-125

5.3.9 Shrnutí

Sbírka Znamení moci je z našeho pohledu plným právem prohlašována za vrcholnou sbírku Zahradníčkovy poválečné tvorby. Síla jeho básnického slova je zde obdivuhodná. Jeho verš sice ztratil na jisté básnické ukázněnosti, ale celkové svědectví básníka je přesto strhující. Dokázal pojmenovat to, čeho se ostatní tolik báli. Pronikl do hlubin skutečnosti a navrátil poezii její čest v době, kdy řada ostatních básníků v rámci svých básní jen pokyvovala. Znovu se tak projevila nesmírná odvaha Jana Zahradníčka, který ani na chvíli nezapochyboval o tom, co má jako správný básník udělat. Jeho sázka na pravdu však v ruletě tehdejších událostí nepřinesla kýženou výhru.¹⁹⁶

¹⁹⁶ MED, Jaroslav. Poetika apelu (Nad dílem Jana Zahradníčka). In Víra a výraz: sborník z konference "--bývalo u mne zotvíráno--" : východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století : (Brno 7-9/4 2005). Vyd. 1. Editor Tomáš Kubíček, Jan Wiendl. Brno: Host, 2005, s. 125 – 129.

6 VĚZEŇSKÉ SBÍRKY

„Ustrň se, Ježíši, dopřej návrat nám

k domovům svobodným, k slunci, ke hvězdám.“¹⁹⁷

6.1 Dům Strach

Oficiálně sbírka poprvé vyšla v Torontu, v českém exilovém nakladatelství Sixty-Eight Publishers roku 1981. Toto vydání vychází ze Zahradníčkova rukopisu uloženého v Památníku národního písemnictví na Strahově. Básně vznikly během jeho pobytu v pankrácké věznici. Jelikož si vězni nemohli ponechávat žádné písemnosti, Zahradníček si musel všechny své básně ukládat do paměti. Tyto memorované skladby, přepsané na zadní strany vězeňských formulářů, z Pankráce vynesl a ukryl strážný Václav Sisel, který je následně zakopal na zahradě své venkovské chalupy. Světlo světa básně spatřily až během Pražského jara, kdy je Sisel předal Zahradníčkovu spoluvězni, Františku Křelinovi¹⁹⁸. Ten je bez předcházející domluvy s rodinou Zahradníčka prodal Památníku národního písemnictví pod názvem *Žaláře dokořán*. Zisk pak rozdělil mezi Sisle a manželku Jana Zahradníčka, Marii Zahradníčkovou. S její vydatnou pomocí a na základě Zahradníčkových dopisů z vězení se podařilo alespoň částečně datovat vznik jednotlivých básní a určit jejich inspiraci. Celkové pořadí básní sestavil a titul sbírce určil Bedřich Fučík.¹⁹⁹

V roce 1999 byly ve svazcích StB v Pardubicích nalezeny další rukopisy Zahradníčkových básní, z nichž některé jsou téměř totožné s básněmi z *Domu Strach*. Sbírky z vězeňského období tak zůstávají otevřeny. Není vyloučeno, že se někde mohou objevit ještě další exempláře Zahradníčkových zabavených básní.²⁰⁰

Je nutné si uvědomit, že *Dům Strach* i následující sbírka *Čtyři léta* nejsou v pravém slova smyslu básnické sbírky. Jedná se spíše o souhrn chronologicky seřazených básní

¹⁹⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. Largo. In *Dílo III*, Český spisovatel, Praha 1995, s. 459

¹⁹⁸ František Křelina (26. 7. 1903 – 25. 10. 1976) básník a prozaik, autor literatury pro děti. Redigoval časopis Sever a Východ, také přispíval do řady jiných dobových časopisů. – Akord, Vyšehrad, Řád atd. Společně se Zahradníčkem odsouzen v procesu s tzv. „zelenou internacionálou“.

¹⁹⁹ TRÁVNÍČEK, Mojmir. Vydavatelské poznámky. In *Dílo*. II. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991-1992, s. s. 466-467

²⁰⁰ BEDNÁŘOVÁ, Jitka, TRÁVNÍČEK, Mojmir. Komentář. In *Knihy básní*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 767-981.

z básníkovy vězeňského období. Zahradníček sám neměl příležitost se k jejich vydání nijak vyjádřit.²⁰¹

6.1.1 Kompozice

Z hlediska předchozích sbírek můžeme říct, že se zde počíná další období Zahradníčkovy tvorby, avšak ne ve smyslu nové poetiky, ale ve smyslu jeho nové, nepříliš šťastné, životní etapy, kterou přineslo jeho uvěznění. Nejen jako člověk, ale především jako básník se s ní musel nějakým způsobem vyrovnat.

Podívejme se nyní blíže na sbírku a pokusme se pojmenovat jednotlivé, staré i nové aspekty Zahradníčkovy poezie.

Sbírka obsahuje dohromady 41 básní, což je poměrně rozsáhlý svazek básní, vzhledem k faktu, že básník neměl možnost si dané básně písemně zaznamenávat. Na základě jejich veršové struktury bychom je mohli rozdělit do dvou skupin:

- 1) Básně psané volným veršem – tento typ ve sbírce převažuje. Objevují se různé obměny, buď v podobě asonancí, nebo nerýmovaných básní. Rozsah jejich veršů je relativně konstantní.
- 2) Básně rytmované – jedná se o několik básní, které vykazují znaky písňovosti. Ostatní jsou volně rytmované.

6.1.2 Otázka prostoru

Oproti našim předchozím interpretacím si v této kapitole nejdříve rozebereme prostor vězení, v jehož rámci dochází k nejvýraznějším proměnám celé sbírky.

Podstatou tohoto prostoru je jeho ohraničenost. Čtyři zdi, jedno okno, postel,...prostor tichý a hlavně omezený, stejně jako činnost konaná v něm. A z tohoto prostoru člověk nemůže utéci. Dveře jsou bez kliky, nikoho nepouštějí a nikam nevedou.

²⁰¹ ZEJDA, Radovan. Byl básníkem!: život a dílo Jana Zahradníčka. 1. vyd. Tišnov: Sursum, 2004, s. 124 – 127.

Prostor vězení je charakterizován jako „tam dole“: jeskyně osvětlená, hrob, kobka, dno všeho, Dantovo peklo, Záhořovo lože. Tímto způsobem ho vidí lyrický subjekt ztělesněný do vězně. Oproti tomuto vnitřnímu světu vězení existuje i vnější svět, ten venku, kde, jak se zdá, se vše odehrává normálním způsobem. Došlo k určitému zklidnění země, už se netočí tak zběsile jako dřív, její obyvatelé se přesto stále za něčím ženo, Boha nedbajíce. Obraz světa venku jako jedné dlouhé ulice. „*A ted' stojíš v své cele a starost máš o ten svět venku, o tu ulici jedinečnou.*“²⁰² Prostředníkem mezi tímto vnějším a vnitřním prostorem je vězni zamřížované okno. Pomocí něho básník sleduje dění na ulici i v přilehlé přírodě. Avšak není to jediná možnost úniku z každodenní rutiny vězení. Lyrický subjekt si vytváří nový rozměr prostoru, jakousi novou dimenzi svého bytí. Tím je vnitřní svět jeho samého, stvořený ze vzpomínek na dětství, na rodinu, z vlastních zkušeností a momentů prožitých se svými přáteli. Je to svět, který má svá vlastní pravidla, kam nikdo jiný nemůže, svět plně v rukou básníka, jeho představivosti a hlavně svět jeho svobody, která je mu v okolním světě odepřena. Básníková představivost dokonce umožňuje obrácení prostoru vzhůru nohama.

„vězňové v celách visí hlavami od podlahy,

slzné krápníky vytvořené za miliony let vazby“²⁰³

Na rovině prostoru najdeme navíc mnoho odkazů ke konkrétním místům naší země. Jsou zmíněny názvy ulic – Bartolomějská v Praze a Příční v Brně, kde byl Zahradníček vyslýchán, oblast Vysočiny, řeka Morava, Jáchymov, nebo obec Čihošť, známá již ze Znamení moci. Dále se objevují i místa ve světě – Londýn a jeho Wall Street, Kreml, Amerika, Kapverdské ostrovy, to všechno se vejde do obrazů básníkovy světa. V rámci světových stran se pohybujeme od východu na západ, symbolicky řečeno z nevolnictví směrem ke svobodě, nebo od severu na jih, tedy jinak vyjádřeno od shora dolů. Oba dva směry stejně jako v předchozích sbírkách kopírují linie kříže.

²⁰² ZAHRADNÍČEK, Jan. Bratislavská ulice. In *Dům strach*. Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 310

²⁰³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*. In *Dům strach*. Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 313

6.1.3 Otázka času

V předchozích sbírkách jsme byli svědky vypjatého vztahu mezi minulostí a budoucností. Ona vypjatost v *Domu Strachu* není tak naléhavá, protože ji vyplňuje období dlouhé přítomnosti. Je spojena s okamžikem odchodu z milovaného domova až do jeho navrácení.

„A oni klíč ztratili k minulosti. A budoucnost zakázána.“²⁰⁴

Zvláštní čas omezený na slůvka teď a tady ve své podstatě není vlastně časem. Čas se v prostředí vězení zastavil, jaksi neubíhá. Ne nadarmo je nazýván „žaláří zlý čas“²⁰⁵, „čas nemodlený, čas prokletý.“²⁰⁶

K překonání toho zlého času tak těžce zpřítomnělého pomáhají lyrickému subjektu vzpomínky, obrazy minulosti dosud živé. Ty ho udržují při smyslech. Vzpomíná na dětství nejenom své, ale už i na dětství svých dětí, na to, co prožil se svými přáteli. To vše promítá i do básní, které věnuje svým dětem a přátelům.

Důležitou fází dne se stává střídání dne a noci. Dny se nekonečně vlečou a v noci vstupuje do cel temný neklid. „*Halucinace budoucnosti je uchvacuje.*“²⁰⁷

Svou nezaměnitelnou roli zde má i čas liturgický. Den je často určen podle toho, jaký svatý má svátek. Klíčovou událostí roku, okolo které se vše točí, jsou Velikonoce.

6.1.4 Motivy

Samotný název sbírky, *Dům Strach*, představuje dům, ve kterém probíhaly výslechy zatčených. O tom, jak vypadaly takové procesy, nás podrobně informuje sama báseň. Hodina výslechu je přirovnána k hodině Ježíšova bičování. Slova zde nemají smyslu. Vzduchem se táhne pach potu a krve. Nad tím vším dohlížejí dozorcí, kteří jsou zde vylíčení jako pouhé obličeje přilepené k trupům. Narážíme na první shodný motiv s předchozí sbírkou *Znamení*

²⁰⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. Procházka po cele. In *Dům strach*, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 312

²⁰⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Dceři. In *Dům Strach*, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 336

²⁰⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. In *Dům strach*, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 312

²⁰⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. Procházka po cele. In *Dům strach*, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 314

moci - motiv masky, kterou si lidé nasazují. „Nevím, z které půjčovny masek je přinesli, ale skutečné nezdají se.“²⁰⁸

Významnou roli sehraává motiv světla. „Svět je tmou podemletý.“²⁰⁹ Tato tma panuje i ve vězeňských celách, v „těch schránkách tmy, bídy, úzkosti zoufalé“²¹⁰, kam denní světlo skrze mříže tak těžko dostává se. „Je v tom kus útěchy, když po ránu slunce vstupuje do všech cel.“²¹¹ Lyrický subjekt vzkazuje svým přátelům, aby si ho vážili a užívali do sytosti, protože nikdy neví, kdy je může pohltnout tma. Ten jas slunce, obilného zlata by postrádali. Celu prosvěcuje jen malá lampa, která spíše než světlu dávat vzniknout stínům, nebo vábí nejružnější noční havěť.

Pro Zahradníčka typické motivy z Bible jsou v této sbírce hojně zastoupené. Setkáváme se tu s motivem kříže, který je oproti předchozím sbírkám, prázdný. Stejně jako Boží hrob. Vše souvisí se vzkříšením. Zaznívá radostné Aleluja. „Jediná zvěst hodna toho, aby se šířila od hvězdy ke hvězdě.“²¹²

Znovu se objevují nejružnější obrazy z Bible šifrované do básnických obrazů. Uvádíme zde alespoň některá z nich.

„ticho dědiců země této“(Bratislavská ulice) > „Blaze tichým, neboť oni dostanou zemi za dědictví.“ (Matouš 5,5)

„solný sloup sodomský“(Chodci) > „Lotova žena šla vzadu, ohlédla se a proměnila se v solný sloup.“(Genesis 19, 26)

„groš vdoví“ (Vino trestanců) > „Vpravdě vám pravím, že tato chudá vdova dala víc než všichni ostatní, neboť ti všichni dali dary ze svého nadbytku, ona však ze svého nedostatku: dla všechno, z čeho měla být živa.“(Lukáš 21, 3-4)

²⁰⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. Dům Strach. In Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 306

²⁰⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Vzdech. In Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 329

²¹⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. Nesluší slunce cele mé. In Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 297

²¹¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Samovazba. In Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 320

²¹² ZAHRADNÍČEK, Jan. Velikonoční. In Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 316

Již známým motivem je postava Panny Marie, které je zasvěcena báseň *Při jméně tvém*...Lyrický subjekt ji prosí o milosrdenství pro sebe a ochranu pro své blízké. Využívá k tomu známou pasáž z mariánské modlitby. „*V tvou ochranu poroučíme ty drahé věci známé.*“²¹³ Zmíněno je i její nanebevzetí, kterému je taktéž věnována báseň stejného názvu. „*Vznesla se ta Hvězda Mořská, ta Paní vod.*“²¹⁴

Kromě Panny Marie se vyskytují i další postavy jako Jób, Kristus a Lazar. Lazarův příběh má v kontextu vězeňského prostředí velmi silnou symboliku. Sám Lazar připomíná vězně, který poté, co ho Ježíš zavolá, vystoupí ze svého hrobu. (celý) „*A já zde ležím čekaje na ten hlas: Lazare, veni foras.*“²¹⁵

Zvláštní skupinu tvoří motivy nějak související s prostředím vězení. Motivy samoty a opuštění jsou velmi silné a také časté. Přestože jsou vězni vedle sebe, každý z nich je při tom paradoxně sám.

„*Mám sousedy vpravo a sousedy vlevo.*

A také pod nohama a nad hlavou. Tak blízko

a propasti mezi námi těch stropů, těch stěn.

Jsme každý sám.“²¹⁶

Tato opuštěnost se netýká pouze každého jednotlivého vězně, ale můžeme ji vztáhnout na celou zemi. Vězňům se zdá, že se ocitli na jiné planetě – „*na zemi dosud jsme a přece tak mimo zem.*“²¹⁷

V básních často zaznívají prvky vězeňské autostylizace. Vězeň = chuchvalec naděje zoufalé, chrchel z úst Molochovy²¹⁸, bezbranný červ, očíslovaná hromádka neštěstí, křížonoš, živý nájemce hrobu. Jak vidíme, samota a odloučení způsobují úzkost a zmar lyrického subjektu.

²¹³ ZAHRADNÍČEK, Jan. Při jméně tvém, in Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 348

²¹⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. Nanebevzetí, in Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 300

²¹⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Velikonoční, in Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 315

²¹⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. Samovazba, in Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 320

²¹⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. Samovazba, in Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 321

²¹⁸ Ve Starém zákoně je Moloch označován za modlu, respektive pohanské božstvo.

Nevím, nevidím - to jsou jeho časté komentáře. „*Mé smysly teď přezimují.*“²¹⁹ Tento stav zmaru a odloučení pomáhá básníkovi překonat silná víra. „*Máme vždy a všude dík vzdávat*“²²⁰ Je to pozoruhodný moment, asi bychom u uvězněného asi jen těžko čekali takovou odevzdanost.

V básni o slunci a o svatém Václavu vnímá českého knížete jako blížící se naději této země. „*On Utěš. On Zažeň. On Meč. Korouhev milénia.*“²²¹ Na tomto místě poznáváme onu básníkovu bojovnost z *Korouhví*. Nese dál statečně svůj vězeňský kříž. „*Abych se nemusel stydět jedenkrát, že jsem odepřel účast v té hrozné hře.*“²²²

Dochází k zvláštnímu zniternění a prohloubení vztahu s Bohem. Jsou si blízcí. Básník mu otvírá své srdce.

„*Pojď, Pane.*

Jak vězeň k vězni.

Mé srdce je dokořán.“²²³

Tento obraz je vyvrcholením básně *Návštěva*, kdy Ježíš přichází zavřenými dveřmi. Tímto způsobem podle evangelia přicházel za učedníky v době po svém vzkříšení. Následovala vždy společná večeře, při níž Ježíš proměnil chléb na památku Poslední večeře.

6.1.5 Obraz přírody

Příroda má zde svou specifickou roli. Nejenže je součástí svobodného prostoru mimo mříže, ale také je jediným opravdovým rozptýlením pro vězně, přestože na ní nedohlédne. Slyší na dálku, jak šustí tráva, jak ptáci zpívají. Tyto obrazy jsou mu notoricky známé ze vzpomínek, z dětství, a proto mu nedělá velké problémy si je ve své hlavě znovu představit, promítnout. Do přírodní scenerie básník rád začleňuje i své děti. Nevinnost do nevinnosti. Nabádá je ke kontaktu s přírodou, k poznávání květin.

²¹⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Noc poslední v roce. In *Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 326*

²²⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. Mírožerci. In *Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 331*

²²¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Báseň o slunci a o svatém Václavu. In *Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 343*

²²² ZAHRADNÍČEK, Jan. Velikonoční. In *Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 315*

²²³ ZAHRADNÍČEK, Jan. Návštěva. In *Dům Strach, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 325*

V naší sbírce najdeme mnoho přírodní symboliky, která je Zahradníčkovi blízká už od jeho prvních sbírek. Úvodní báseň líčí kosí píseň zpívanou vězněnému. Tento pěvec je oblíbeným zástupcem ptačí říše, jehož jsme mohli potkat už v dřívějších básních. Postupně se přidávají další.

Důležitou roli hraje obloha a tráva. Těm jediným kromě slunce lyrický subjekt ještě ponechává jejich barvu. Ostatní věci tonou v šedi. Obloha je spojená s nebeskými výšinami a tráva naopak s hloubkou země.

6.1.6 Básnické prostředky

Z hlediska formy jsme již zmínili jakýsi návrat pevné formy do některých básní, většinou kratšího rozsahu. Velmi zajímavá je samotná práce s rýmem. Najdeme mnoho druhů, mezi nimiž nepochybně převládá asonance. Vrací se také interpunkce, jistá pravidelnost a ustálenost ve výrazu. Jako bychom četli vybranou směs básní Zahradníčkových předešlých období. Svědčí o tom mezitextové narážky, motivistická propojenost sbírek, stejné verše již dříve použité. Stále jsou přítomny četné anafory, přirovnání a jistý veršový paralelismus. Na jedné straně bohaté metafory přírody a její scenérie, na druhé straně se neustále objevují stručné pasáže, samostatně za sebou stojící slova nebo tři tečky na závěr.

U básní dominuje jejich akustická stránka, jejich hudebnost. Ve *Znamení moci* jsme se setkali s motivem Beethovena, v *Domě Strachu* se k němu přidala i zmínka o Debussym, významném impresionistickém skladateli. Vedle něj se ozývá celá řada zvuků z přírody i z města. Slyšíme zpěv kosů, vrkání holoubků, hučení vlaku, bzukot čmeláků, odbíjení poledne. Lyrický subjekt se otevírá dojmům, vzpomínkám, nechává je na sebe působit. O tom všem jsou jednotlivé básně této sbírky, v nichž nechybí již tradičně oblíbený prostředek personifikace, synekdochy nebo synestézie. Obrazy jsou nesmírně působivé a při tom reálné.

Zajímavým jevem je propojování lyrických obrazů s deníkovými pasážemi. Najdeme celou řadu událostí, které jsou v básních zmíněny a které se opravdu staly. Například v básni *Řeknou, že život*, je verš „*proud mu prsty spálil*“.²²⁴ Syn Zahradníčkův si opravdu na Bílou sobotu roku 1951 spálil prsty elektrickým proudem.

²²⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Řeknou, že život*, in *Dům Strach*, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 290.

Tyto obrazy a textové doklady budou ještě markantnější v následující sbírce *Čtyři léta*. Zahradníčkova vězeňská korespondence, shromážděná v knize *Mezi nás prostřena noc*²²⁵, i jeho deníkové záznamy tvoří nezbytnou základnu pro čtení jeho vězeňských básní. S jejich pomocí můžeme vysledovat genezi jednotlivých básní i lépe pochopit souvislosti a básnické obrazy. Avšak nebudeme se jí v naší interpretaci podrobněji zabývat. Podstatnou část těchto souvislostí odkryla již dříve Jitka Bednářová²²⁶ v rámci svého studia Zahradníčkovy korespondence. Její práce je plnohodnotná a těžko bychom odkryli nějaké nové souvislosti v dané problematice. Ponecháme tedy vězeňskou korespondenci stranou a budeme se nadále věnovat pouze básnickým sbírkám.

²²⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan a HANUŠ, Jiří. *Mezi nás prostřena noc--: dopisy z vězení ženě Marii*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

²²⁶ BEDNÁŘOVÁ, Jitka. Něha a míjení v korespondenci Jana Zahradníčka. In *Víra a výraz: sborník z konference "--bývalo u mne zotvíráno--" : východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století* : (Brno 7-9/4 2005). Vyd. 1. Editor Tomáš Kubíček, Jan Wiendl. Brno: Host, 2005, s. 67-77.

„Zazpívám píseň, která slzu setře

a další zabrání už mocí hvězd.

Bud' opravdový, chlebe, spánku, větre,

jak opravdová naše radost jest.“²²⁷

6.2 Čtyři léta

Poslední sbírka Jana Zahradníčka obsahuje básně, které vznikly od července 1956 do září roku 1960 během básníkova pobytu v mírovském a leopoldovském vězení a částečně už i na svobodě. Mnohé z nich se ústně i písemně šířily již mezi vězni. Jednotlivé básně uspořádal a k vydání připravil Bedřich Fučík. Sbírka vyšla roku 1969 jako 61. svazek výběrové řady Klubu přátel poezie v nakladatelství Československý spisovatel.²²⁸

6.2.1 Kompozice

Sbírka je rozdělena na dva oddíly podle doby vzniku jednotlivých básní. První oddíl s názvem *Skrze mříže* obsahuje 33 básní vzniklých během Zahradníčkova uvěznění. Druhý oddíl nese název *Zase doma* a patří do něj 11 básní napsaných již v domácím prostředí po básníkově propuštění. Nutno říci, že sbírka vznikala za stejných podmínek jako předchozí sbírka *Dům Strach*, básně si Jan Zahradníček ukládal do paměti a na papír je převedl až po svém návratu domů.

Z hlediska poetiky dochází k zajímavému posunu oproti minulé sbírce. Setkáváme se převážně s pravidelně rýmovanými básněmi. Mezi nimiž vyniká 4 – 6 stopý jamb, typický pro 30. léta Zahradníčkovy tvorby, jenž místy přechází až do uvolněnějšího daktylotrocheje. Výrazné jsou tendence k alexandrínu. Navrací se jistá forma řádu i v rámci interpunkce a syntaxe. Najdeme zde ale i básně psané volným veršem, většinou meditativního charakteru,

²²⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. Píseň o domově. In *Čtyři léta*, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 726

²²⁸ TRÁVNÍČEK, Mojmír. Vydavatelské poznámky. In *Dílo. II. vyd.* Praha: Československý spisovatel, 1991-1992, s. s. 466-467

s prvkem jakési nadosobní vize, které nejsou pravidelně členěné, a šířka jejich verše se dosti liší.

6.2.2 Motivy

Titul sbírky a zároveň poslední nedokončené skladby nás odkazuje k hlavnímu motivu, který prostupuje celou sbírkou. *Čtyři léta* znamenají čtyři roky po tragické události v Zahradníčkově rodině. V září roku 1956 zemřely na otravu houbami jeho dvě malé dcery, Zdislava a Klára. Jeho žena a nejstarší syn Jan Jakub přežili. Zahradníček dostal vzhledem k této smutné události čtrnáctidenní dovolenou, aby zajistil vše potřebné okolo pohřbu. Mnozí očekávali, že dostane milost a bude propuštěn. Nakonec se ale na Mírov musel vrátit a odpykat si svůj trest až do konce.²²⁹

Zmíněná událost básníka velmi zasáhla, je logické, že vzpomínka na dcery je přítomna téměř ve všech básních. Již v *Domě strachu* jsme zaznamenali obrazy dětské nevinnosti, hravosti. Ty jsou zde pod vlivem oné tragické události ještě více umocněny.

„Zavelel anděl. A ony

na křídlech ještě nezlomených

plny dychtivosti, co bude, co bude,

vznesly se tam...“²³⁰

Obraz křídel nezlomených značí nevinnost. Postava anděla evokuje vyšší záměr, Boží záměr. Lyrický subjekt o tomto záměru nepřestává přesvědčovat sám sebe. Navíc jak dále zdůrazňuje, děvčátka neměly čas se Pánu Bohu znelíbit. Jako vlašťovky se tu mihly. Bláto z pozemských cest se jim nestačilo usadit na bílých sandálkách. Jejich čela nikdy nepokryjí vrásky. Zůstanou čisté a neposkvřené.

Po nich zbyla jen prázdnota a ticho v domácnosti. Obraz rodiny jako vykradeného hnízda.

„Hnízdo jestřábem navštívené – náš domov“²³¹

²²⁹ ROTREKL, Zdeněk. Skrytá tvář české literatury. V Brně: Blok, 1991, s. 147-162

²³⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. Přehráno na varhanách. In *Čtyři léta*, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 382

²³¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Přehráno na varhanách. In *Čtyři léta*, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 383

Lyrický subjekt, přestože neměl čas ani příležitost své dcerky poznat, k nim má hluboký vztah. Byly jeho spojením s milovanou ženou, jeho budoucností a radostí. Jako křesťan věří, že děvčátka jsou nyní v nebi a že se s nimi po své smrti znovu setká, to mu dodává naději a sílu tento stav prázdnoty přijmout. Připomíná si starozákonní příběh Abraháma a jeho syna Izáka, kterého měl obětovat podle Hospodinova přání.

V souvislosti s onou bolestnou událostí je často zmiňována žena, matka, jež přišla o děti. Bolest ji svírá. „*Ty sama jak hořkosti plná. Smrt smrti. Matka.*“²³² Nabízí se paralela k Nebeské Matce, která také přišla o svého jediného Syna.

Žena není vnímána jenom jako matka, dárkyně života, brána do ráje, ale také jako žena, objekt touhy. Důležitou roli zde sehrávají především její ruce, kterým je věnována báseň *Ruce ženy*:

„*Ukaž a nezakrývej,*

ukaz ty ruce, jež úžehu čela

přinášivaly svěžest vánků“²³³

Ruce, tak prosté a při tom tak mnohotvárné – ruce milenky, ruce matky, ruce vedoucí dítě při jeho prvních krůčcích, ruce při práci. O těch všech podobách ženiných rukou básnický subjekt sní, představuje si je. Připomeňme si, že Zahradníček měl s milostnou poezií již jisté zkušenosti. Manželce Marii věnoval sbírku *Pod bičem milostným*, které se dostalo kladného přijetí od kritiků.

Dalším důležitým motivem je narození dítěte.²³⁴ V básni *Než jabloň odkvete* se dozvídáme o radostné události. Přichází náhrada za zemřelé dcerky. „*Ty nevíš, jakou splátku za tebe splatit bylo potřeba.*“²³⁵

²³² ZAHRADNÍČEK, Jan. Přehráno na varhanách. In Čtyři léta, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 384

²³³ ZAHRADNÍČEK, Jan. Ruce ženy. In Čtyři léta, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 376

²³⁴ Dle skutečné události se 1. 6. 1957 manželům Zahradníčkovým narodila dcera Marie Štěpánka.

²³⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Než jabloň odkvete. In Čtyři léta, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 394

Něha a útěcha, kterou zde lyrický subjekt ženě poskytuje, je v české literatuře ojedinělým zjevením. Básník není už pouhým kavalírem lásky jako dřív, ale otcem, manželem, jež na sebe bere část společného utrpení. Bedřich Fučík se o těchto Zahradníčkových rodinných a dětských verších vyjádřil slovy: „*Je-li kde hledat mužnost v české poezii, pak je to zde.*“²³⁶ Smrt dětí básníka nezlomila, nepřerušila tok jeho veršů. Básník pod jejím vlivem vstupuje ještě hlouběji do svého nitra, odhaluje v ní tajemné vyšší záměry, dochází do stavu všeobecného smíření.

Z biblických motivů se zde plně usadil nám známý motiv velikonoční radosti a naděje šířící se po celém kraji za pomoci zvonů, ptáků a vlastně celé přírody. Objevuje se i vánoční tematika, která také přináší jistou naději. Významným obrazem zůstává církev, její jednota, kterou se nepodařilo ani v oněch časech hrůzy zlomit. Vždycky a všude tu bude někdo, kdo bude prosit.

6.2.3 Otázka časoprostoru

Prostorem vězení jsme se zabývali již v předchozí sbírce, proto se nyní zaměříme na prostor přírody, který se lyrickému subjektu znovu otevírá. Nalézá v něm útěchu, klid, porozumění. Příroda je loajální k tomu, co se stalo. I ona se ponořila do smutku.

„Na znamení zármutku

návrší potřásají chocholy černých sosen

s potoky, mračny a zahradami

řadí se do průvodu.“²³⁷

Po těchto strastiplných událostech a dlouhém odloučení, kdy byl básnický subjekt s přírodou v kontaktu jen na dálku, pomocí svých smyslů, do ní opět vstupuje a nechává se unášet její krásou, jejími barvami. „*Ty bytosti z rosy a světla, jak zlato, jak plamen každá z nich krásná zvlášť.*“²³⁸ Básnický subjekt jako by si chtěl vynahradiť dlouhé měsíce strávené ve tmě žaláře. Příroda se ozývá, mluví k němu a on objevuje její tajemství, její majestátnost.

²³⁶ FUČÍK, Bedřich. Posmrtné verše Jana Zahradníčka. In *Píseň o zemi*. 1. knižní vyd. Praha: Melantrich, 1994, s. 87-97

²³⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. Přehráno na varhanách. In *Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 383

²³⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. Malá botanika. In *Čtyři léta, Dílo II, Československý spisovatel*, Praha 1992, s. 435

Vše je zelené, svěží. Přidávají se nové barvy – žlutá, bílá, purpurová. Vzduch má charakter balzámu, který hojí staré rány. „*Měsíc hospodář kývá mi za lipami, abych přišel se všemi svými slovy vykoupat se v rosné svěžesti listů nahoře, stébel dole.*“²³⁹ Je to zpěv návratu. Lyrický subjekt se vrací tam, odkud vyšel. Vrací se do kraje svého dětství, se kterým je nerozlučitelně spjat. O této chvíli celá ta léta snil, představoval si ji a nyní nastala.

„Jsem sám a proti mně tolik bytostí z rosy a ohně,

tolik osudů, tolik hvězd a všechny mi mají, co říci

v tuto hodinu, v toto léto, kdy vracím se.“²⁴⁰

Lyrický subjekt se vrací se do prostoru, který důvěrně zná, kde vládne slunce, jež prosvěcuje celý svět. Vnímá daleko intenzivněji než dřív všechny proměny, k nimž v rámci přírody dochází. I ty negativní jako zánik, odkvět, vše je důmyslně propojeno. Ocítáme se v prostoru věčného koloběhu, můžeme říct návratu.

Na rovině časové je nejdůležitější přítomnost, to, co se odehrává právě teď, avšak k minulosti je třeba mít úctu, svým způsobem totiž stále žije v nás. Budoucnost zůstává prozatím kdesi v dálce, přesto cítíme, že je blízko, stejně jako smrt.

Otázka vzdálenosti byla aktuální již v předchozí sbírce. Nyní dochází k výrazné změně. Všechno je najednou na dosah. Prostor se uvolnil, otevřel. Stejně tak protiklad nebeské výšky a zemské hloubky není již tak vyhrocen. „*Nic nenajdem nahoře, co by nebylo dole. Nic nenajdem dole, co by nebylo nahoře.*“²⁴¹ Přesto si pořád připadáme tak zvláště bezbranní pod tím klenoucím se nebeským prostorem.

6.2.4 Symbolický návrat tvůrce

Zaznamenáváme jakýsi návrat starších postupů i básnických obrazů. Jako by oněch devět let básníkovy vyloučení ze společnosti bylo pouhým intermezzem jeho tvorby. Vrací se znovu jako hymnik přírody, opěvovatel světla. Jeho metafory jsou bohaté. Nejvíce se zobrazení básnického světa podobá sbírkám z 30. let, konkrétně *Návratu* a *Jeřábům*. Podoba

²³⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Zpěv návratu. In Čtyři léta, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 451

²⁴⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. Zpěv návratu. In Čtyři léta, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 452

²⁴¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Oblouha. In Čtyři léta, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 403

je i symbolického rázu. Ve třicátých letech se básník musel vyrovnat sám se sebou, nyní už ho čas posouvá dál a on se musí vyrovnat s bolestnou ztrátou, najít znovu své kdysi opuštěné místo, jež nyní leží někde pod troskami času a dějin. Nachází ho v rodném kraji ve chvílích ticha a meditace. I když ví, že tento svět stále není ideální, přece je tu možné vycítit jakýsi nový začátek, který je symbolicky spojený s jarem, s Velikonocemi, s Kristem jako vládcem spravedlnosti a pokoje. Opět se objevují barvy, rozmanitost. Nad tím vším se klene mocná obloha jako stmelující prvek.

V Domě strachu jsme poukázali na akustičnost veršů, jež se přenesla i do *Čtyř let*. Jednak ve funkci rýmu, který opět našel své pevné místo v Zahradníčkových verších, jednak v podobě přírodních zvuků. Déšť přinášející jistou očistu z nebe se ozývá ve formě sonáty. Ptáci zpívají své chvalozpěvy. Zapojeny jsou všechny naše smysly – slyšíme kapky padajícího deště, dotýkáme se kůry stromů, ochutnáváme ovoce, cítíme vůni trávy, vidíme zlátnout obilí. To vše jen umocňuje naše propojení s přírodou. Troufáme si říct, že po delším období strádání se opět dostavil pocit radosti. Dospěli jsme tak do závěrečné věty Zahradníčkovy celoživotní symfonie, která je příznačně ukončena slovy:

*„Polibek usmíření cítím na svém čele – Můj život byl a bude, aniž se jen zdál.“*²⁴²

6.2.5 Shrnutí:

Sbírky Jana Zahradníčka *Dům Strach* a *Čtyři léta* představují bezesporu jeden z vrcholů české vězeňské poezie v celé její historii. Básník, poznamenaný dobovými událostmi, neklesá pod tíhou svého osudu. Na základě svých vzpomínek, obrazů a reflexí si vytváří velmi bohatý svět vnitřní. Svět, ve kterém podstatnou roli hraje víra a naděje ve svobodu. Zlomit ho nedokázala ani rodinná tragédie, jež se stala důležitým motivem sbírky *Čtyři léta*.

Po básnickově propuštění a návratu k rodině jsme svědky jeho pozvolného znovuzacheňování do světa přírody, kterou popisuje nesmírně detailně ve všech jejích krásách. Z nich se bohužel neradoval příliš dlouho, pouhých pět měsíců. Jan Zahradníček zemřel 7. 10. 1960 v sanitce během převozu do nemocnice v Třebíči na celkové selhání krevního oběhu a srdeční činnosti.

²⁴² ZAHRADNÍČEK, Jan. Epitaf. In *Čtyři léta*, Dílo II, Československý spisovatel, Praha 1992, s. 460

O dva dny později se konal slavný pohřeb, na němž se sešlo velké množství lidí z řad přátel, básníků i spisovatelů. Následná rehabilitace jeho díla proběhla až o sedm let později.²⁴³

²⁴³ ROTREKL, Zdeněk. Skrytá tvář české literatury. V Brně: Blok, 1991, s. 147-162

7 ZÁVĚR

V této diplomové práci jsme se pokusili blíže představit básníka Jana Zahradníčka a jeho v pořadí čtvrté období tvorby probíhající v letech 1940-1950, do něhož patří sbírky Rouška Veroničina, La Saletta a Znamení moci, a následné období jeho věznění, během něhož vznikly sbírky Dům Strach a Čtyři léta. Zároveň jsme se snažili o to, aby historický kontext doby překračoval hranice poezie jen na místech nezbytně nutných.

Naším cílem bylo charakterizovat jednotlivé sbírky z hlediska jejich kompozice, básnického jazyka a motivů. Postupně se objevovaly i další prvky významné pro Zahradníčkovu tvorbu, které bylo nutno také pojmenovat a určit jejich funkci v dané sbírce.

V jednotlivých interpretacích jsme vždy na začátku uvedli okolnosti vzniku sbírky, následně jsme se věnovali formální podobě veršů. Po těchto rozborech jsme se soustředili na prostor a čas básní. Na této rovině jsme zaznamenali důležitý vývoj oproti Zahradníčkovským sbírkám z předešlých období. Dále jsme si všimli nápadného provázání sbírek z hlediska jejich motivů a použitých básnických prostředků. Jan Zahradníček ve svých básnických výpovědích potvrdil svoji výjimečnost mezi českými básníky. Zvláštním způsobem pracuje s obrazností i veršem. Jeho svědectví je neotřelé, velmi působivé a na danou dobu velmi odvážné. Svědčí o vysokém morálním nasazení a obdivuhodném charakteru básníka. Zlom přinášejí vězeňské sbírky, které jsou jakýmsi souhrnem poetiky předešlých období a zároveň velice specifickým žánrem.

Další zkoumání, jež by se mohlo odvíjet od této diplomové práce, by mohlo spočívat v důkladném popsání jednotlivých motivů a jejich rolí. Například motiv světla, konkrétně slunce, které se objevuje ve všech sbírkách. Za úvahu by jistě stálo i detailní rozpracování biblické obraznosti. Ta se totiž ukázala jako jedna z nejproduktivnějších prvků Zahradníčkova básnického světa.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

8.1 Prameny

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dílo. II.* vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991-1992.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Knihy básní.* Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci.* Vyd. 1. Ilustrace Jiří Jirásek. Praha: Lidové noviny, 1990.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dílo III.* 1. vyd. souboru. Praha: Český spisovatel, 1995.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Verončina; La Saletta ; Znamení moci.* Vyd. 1. (La Saletta 2.). Praha: Vyšehrad, 1990.

8.2 Sekundární literatura

BEDNÁŘOVÁ, Jitka - Mojmír TRÁVNÍČEK. *Komentář.* In ZAHRADNÍČEK, Jan *Knihy básní.* Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001. s. 767-981.

FUČÍK, Bedřich. *Básnická výzva.* In ZAHRADNÍČEK, Jan. *Znamení moci.* Vyd. 1. Ilustrace Jiří Jirásek. Praha: Lidové noviny, 1990, s. 55-64.

FUČÍK, Bedřich. *Bujará chudoba.* In FUČÍK, Bedřich. *Čtrnáctero zastavení.* Praha: , 1992. s. 233-258.

FUČÍK, Bedřich. *Cestou k La Salettě.* In FUČÍK, Bedřich. *Píseň o zemi.* 1. knižní vyd. Praha: Melantrich, 1994, s. 59-70.

FUČÍK, Bedřich. *Posmrtné verše Jana Zahradníčka.* In FUČÍK, Bedřich. *Píseň o zemi.* 1. knižní vyd. Praha: Melantrich, 1994, s. 87-97.

MED, Jaroslav. *Jan Zahradníček – La Saletta.* In MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu.* Praha: Portál, 2004. s. 103-108.

MED, Jaroslav. *Poetika apelu (Nad dílem Jana Zahradníčka).* In Kubíček, T. – Wiendl, J. (eds.). *Víra a výraz.* Brno: Host, 2005. s. 25-29.

MED, Jaroslav. *Jan Zahradníček – La Saletta*. In MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu*. Praha: Portál, 2004. s. 103-108.

ROTREKL, Zdeněk. Jan Zahradníček. In *Skrytá tvář české literatury*. V Brně: Blok, 1991, s. 147-162

TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Vydavatelské poznámky*. In ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dílo II*. eds. Trávníček, M. – Zejda, R. na základě smz. edice B. Fučíka. Praha: Československý spisovatel, 1992, s. 461-471.

TRÁVNÍČEK, Jiří. *Pravda a konfese literatury*. In *Poezie poslední možnosti*. Vyd. 1. Praha: TORST, 1996, s. 53-68.

URBANEC, Jiří. *Zvěstovatelé apokalypsy Jana Zahradníčka a Ivan Diviš a česká literární historie*. In *Návraty k velkým: sborník referátů z literární konference 42*. Bezručovy Opavy (14. -15. 9.1999). Vyd. 1. Editor Eva Formánková. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000, s. 117-125

WIENDL, Jan. „*Nesluší slunce cele mé.*“ *K vězeňské poezii Jana Zahradníčka*. In WIENDL, Jan. *Vizionáři a vyznavači: k otázce sepětí řádu umění a života v české poezii první poloviny 20. století*. Praha: Dauphin, 2007. s. 238-253.

ZEJDA, Radovan. *Byl básníkem!: život a dílo Jana Zahradníčka*. Tišnov: Sursum, 2004.

ZELINSKÝ, Miroslav. *Básně z bezčasí: (Nad La Salettou a Znamením moci Jana Zahradníčka)*. *Tvar*. roč. 1997, č. 4, s. 1-4.

8.3 Korespondence a vzpomínky

ZAHRADNÍČEK, Jan – HANUŠ, Jiří. *Mezi nás prostřena noc--: dopisy z vězení ženě Marii*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

HALAS, František – ZAHRADNÍČEK, Jan. *Není dálky... Vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zahradníčka z let 1930-1949*. eds. Wiendl, J. – Komárek, J. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003.

8.4 Slovníková literatura

JANOUSHEK, Pavel, kol. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008, 4 v.

JANOUSHEK, Pavel, ed. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Vyd. 1. Praha: Brána, 1995-1998.

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>